

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tanja Peršin

**INFORMACIJSKA PISMENOST IN DIGITALNI RAZKORAK:
NEEGALITARNOST V SODOBNI DRUŽBI IN OBLIKOVANJE
PARTICIPATIVNE ELITE**

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tanja Peršin

Mentor: izr. prof. dr. Andrej Lukšič

**INFORMACIJSKA PISMENOST IN DIGITALNI RAZKORAK:
NEEGALITARNOST V SODOBNI DRUŽBI IN OBLIKOVANJE
PARTICIPATIVNE ELITE**

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

Vsem mojim.

Informacijska pismenost in digitalni razkorak: neegalitarnost v sodobni družbi in oblikovanje participativne elite

V diplomskem delu sem skušala pokazati, kako se družbene neenakosti izražajo tudi znotraj demokratičnega političnega sistema. V zadnjem času se pogosto izpostavlja participativne potencialne informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT). T.i. digitalna demokracija je odprla nove kanale in možnosti za demokratično participacijo. Vendar pa te možnosti niso na voljo vsem državljanom. Informacijska (ne)pismenost, ki pomeni (ne)znanje specifičnih veščin ter digitalni razkorak kot razlika med uporabniki in neuporabniki IKT (predvsem interneta), sta dva glavna dejavnika, ki ustvarjata neenakosti med posamezniki. Nekaterim je tako onemogočena vloga aktivnega in participativnega državljana, hkrati pa so, ravno zaradi te izključenosti nekaterih, drugi postavljeni na pozicijo »močnejših«. Spet drugi državljanji pa, čeprav imajo možnost, ne izkoriščajo potencialov IKT. Ob taki pasivnosti se tako podre skoraj utopična (saj je prej izjema kot pravilo) koncepcija idealnega državljana, ki je zainteresiran za politično delovanje. Cilj diplomske naloge je torej osvetliti vprašanja informacijske dostopnosti, digitalne demokracije in politične e-participacije, zato prikazujem povezavo med informacijsko (ne)pismenostjo, digitalnim razkorakom ter posledično neegalitarnostjo, ki se na koncu izrazi v oblikovanju participativne elite.

Ključne besede: informacijska pismenost, digitalni razkorak, digitalna demokracija, enakost, elitizem

Information literacy and the digital divide: inegalitarianism in the contemporary society and the formation of a participatory elite

The purpose of this final thesis is to demonstrate, how social inequalities are expressed inside the democratic political system. Lately, the participatory potentials of information and communication technologies (ICT), have been frequently presented. Digital democracy has opened new channels and possibilities for democratic participation. But these possibilities are not available to all citizens. Information (il)literacy, denoting specific skills and the digital divide as the difference within users and non-users of ICT (above all the internet), are the main two factors, that cause inequalities between individuals. The role of an active and participatory citizen is therefore rendered impossible for some individuals, and at the same time, these exclusions cause others to be raised to the position of »the stronger«. On the other side, some citizens with these possibilities, do not exploit the ICTs potentials. Such passiveness demolishes the, almost utopian (as it is more of an exception than a rule), conception of an ideal citizen, who is interested in political activities. The goal of this final thesis is thus to enlighten the questions of information accessibility, digital democracy and political e-participation, that is why I present the linkage between information (il)literacy, the digital divide and the consecutive inegalitarianism, that manifests in the formation of a participatory elite.

Key words: information literacy, digital divide, digital democracy, equality, elitism

Kazalo

Seznam kratic

1. Uvod	9
1.1. Raziskovalno vprašanje	10
1.2. Metodološki pristop.....	10
1.3. Struktura diplomskega dela.....	11
2. Razsežnost pojma sodobna družba	13
2.1. Informacijsko-komunikacijska tehnologija.....	13
2.2. Digitalna demokracija	14
2.2.1. Elektronska demokratizacija	17
2.3. Družba znanja.....	18
2.3.1. Podatki, informacije, znanje	18
2.4. Informacijska družba	19
2.4.1. Mnoštvo definicij informacijske družbe.....	19
2.4.2. Kako se družbe spreminjajo	22
2.4.3. Informatizacija	23
3. Pismenost v sodobni družbi	25
3.1. Funkcionalna pismenost.....	25
3.2. Pismenosti digitalne dobe.....	25
3.2.1. Digitalna pismenost	25
3.2.2. Računalniška pismenost	26
3.2.3. Tehnološka pismenost.....	27
3.2.4. IKT pismenost	27
3.2.5. Medijska pismenost.....	29
3.2.6. Vizualna pismenost	29
3.2.7. Omrežna pismenost.....	30
3.2.8. Informacijska pismenost	30
3.2.8.1. Informacijska pismenost kot sposobnost poiskati informacije	31
3.2.8.2. Informacijska pismenost kot sposobnost delovanja v digitalni dobi	32
3.2.8.3. Informacijska pismenost kot vseobsegajoč koncept sodobne pismenosti	32
3.2.9. E-pismenost	34
3.3. Prepletanje pismenosti v digitalni dobi.....	34
3.4. Komunikacijska kompetenca	36

4. Digitalni razkorak.....	38
4.1. Osnovne opredelitve.....	38
4.2. Dejavniki digitalnega razkoraka.....	39
4.3. Klasifikacije pojma digitalni razkorak.....	42
4.3.1. Prva raven digitalnega razkoraka.....	42
4.3.2. Dvojni digitalni razkorak.....	43
4.3.3. Drugi digitalni razkorak.....	44
4.3.4. Tretji digitalni razkorak.....	44
4.3.5. Socialni razkorak.....	45
4.3.6. Globalni razkorak.....	45
4.3.7. Razkorak v ekonomskih priložnostih.....	46
4.3.8. Demokratični razkorak.....	47
5. Egalitarnost vs. elitizem.....	48
5.1. Informacijska dostopnost.....	48
5.1.1. Model štirih sfer.....	48
5.1.2. Informacijska dostopnost kot zmožnost političnega udejstvovanja.....	50
5.2. (Politična) participacija.....	52
5.3. Egalitarizem.....	54
5.4. Demokratičnost neegalitarnosti.....	55
5.5. Elitizem.....	56
5.6. Oblikovanje participative elite.....	57
6. Korak preko neegalitarnosti.....	60
6.1. Predstavitev spletišča e-točke.....	60
6.2. Ukrepi za zmanjševanje digitalnega razkoraka.....	62
7. Sklep.....	64
8. Literatura.....	67

Kazalo tabel, grafov in slik

Kazalo tabel:

Tabela 2.1: Tipi e-demokracije.....	17
Tabela 4.2.: Nekatere socio-demografske značilnosti (ne)uporabnikov interneta	41
Tabela 4.3.: Razlogi za neuporabo interneta	43
Tabela 4.4.: Vrsta internetne povezave v gospodinjstvih.....	44
Tabela 5.1.: Politična participacija preko interneta	53

Kazalo grafov:

Graf 4.1.: Uporaba interneta v Sloveniji	42
Graf 4.2.: Uporabniki interneta po svetu	46
Graf 5.1.: Nameni uporabe interneta	51
Graf 6.1.: Število registracij vseh E-točk po mesecih od 2001 do 2008	62

Kazalo slik:

Slika 4.1.: Socio-demografski dejavniki, ki opredeljujejo uporabo interneta	40
Slika 5.1.: Model štirih sfer	50

Seznam kratic

IKT ali IT	Informacijske in komunikacijske tehnologije
JDT	Javno dostopne točke
MVZT	Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj)
RIS	Raba interneta v Sloveniji - akademski neprofitni projekt Centra za metodologijo in informatiko znotraj Fakultete za družbene vede v Okviru Univerze v Ljubljani
SURS	Statistični urad Republike Slovenije
UNESCO	United nations educational, scientific and cultural organization (Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo)
WLAN	Wireless local area network (brezžično omrežje)
WWW	Worldwide web (svetovni splet)

1. Uvod

Eno najhitreje razvijajočih se in napredujočih področij v zadnjih desetletjih, je področje informacijsko-komunikacijske tehnologije (v nadaljevanju IKT). Tehnološki razvoj je v življenja ljudi in državljanov po vsem svetu prinesel to, kar je sedaj že nekaj časa del vsakdanjika – televizijo, računalnik, internet. Ti mediji so bili do sedaj le posredniki oziroma poročevalci, ki so nam »postregli« z informacijami. Zadnje čase pa so postali predvsem sredstvo komuniciranja v pravem pomenu besede – torej dvosmerne interakcije med posamezniki, skupinami in tudi uradniki.

Od vsega začetka vpeljave IKT v vsakodnevno življenje posameznikov se porajajo vprašanja dostopa do novih tehnologij. Težko namreč rečemo, da imajo prav vsi enake možnosti dostopa, če vemo, da je ta trditev daleč od resnice. Ali je vzrok nedostopnosti fizična neprisotnost tehnologije v posameznikovem življenju, ali je krivo posameznikovo »neznanje«, pa je vprašanje, ki odpira široko tematiko za raziskovanje. Ko govorimo o fizični nedostopnosti, ponavadi govorimo o konceptu digitalnega razkoraka, ki prikazuje razlike med uporabniki in neuporabniki IKT (predvsem interneta). Ko pa govorimo o posameznikovem »neznanju« pa beseda nanese na informacijsko pismenost kot sodobno potrebo, s obvladanjem katere se lahko udeležujemo in polno sodelujemo v sodobni družbi in katere odsotnost, je tudi eden izmed razlogov za nastanek ali obstanek digitalnega razkoraka.

Oba koncepta sta torej dejavnika, ki omogočata ali onemogočata posameznikom ali skupinam sodelovanje v družbi, torej državljanom ali skupinam državljanov v odločevalskem procesu. Premagovanje digitalnega razkoraka ter povečanje informacijske pismenosti pomeni korak na poti v bolj egalitarno družbo, ki deluje po načelih meritokracije. Prost dostop in kvalitetni viri informacij, so predpogoj za informacijsko pismenost, torej tudi predpogoj za reševanje problema digitalnega razkoraka, saj lahko trdim, da je informacijska pismenost oziroma prost dostop, eden od predpogojev za zmanjševanje digitalnega razkoraka.

Zmerna egalitarna družba naj bi, po meritokratskih načelih, vsem posameznikom omogočala enake možnosti za družbeno udejstvovanje. Ko torej egalitarnosti med člani družbe ni, se povečajo razlike med že tako oblikovanimi družbenimi skupinami. Nastanejo številni grozdi posameznikov, ki jih združujejo enake lastnosti na primer enaka neznanja, enake socialne razmere, enako mišljenje ipd. Neegalitarnost in oblikovanja različnih družbenih skupin se tako lahko na koncu izrazi v oblikovanju participativne elite – skupine ljudi, ki ima večjo možnost družbenega in političnega udejstvovanja.

Temeljni cilj analize v diplomskem delu je tako opredelitev vloge informacijske pismenosti in digitalnega razkoraka pri ustvarjanju družbenih neenakosti ter posledičnih političnih neenakosti. Razmišljanje o oblikovanju participativne elite, ki je drugi cilj, lahko namreč podkrepim s prikazovanjem in opisovanjem bistvenih značilnosti obeh konceptov.

1.1. Raziskovalno vprašanje

Za participacijo preko IKT je potrebna aktivnost in želja posameznikov ter njihova zmožnost participacije. Slednjo opredeljujejo tako fizični dostop do interneta kot tudi usposobljenost posameznikov za uporabo IKT. Vendar pa digitalni razkorak oziroma obstoj neenakosti med posamezniki pa tudi pomanjkanje spretnosti pri določenih posameznikih ta dostop omejujejo do te mere, da so nekateri iz »igre participiranja« izločeni, prav zato pa se nehote izoblikuje skupina ljudi, ki to novo tehnologijo in nove kanale komuniciranja lahko izkorišča. Oblikuje se participativna elita.

1.2. Metodološki pristop

Pri izdelavi diplomske naloge sem si pomagala z družboslovnimi metodami raziskovanja. Uporabila sem več raziskovalnih metod, in sicer:

1. metodo zbiranja primarnih in sekundarnih virov, ki predstavlja predpogoj za uporabo nadaljnjih metod
2. metodo analize in interpretacije primarnih virov, s katero sem preučila uradne dokumente, ki so mi koristili pri definiranju pojmov

3. metodo analize in interpretacije sekundarnih virov, na podlagi katere sem predelala in analizirala predvsem strokovne publikacije – knjige, zbornike, članke in druga raziskovalna dela. Omenjene vire sem našla tako v tiskani kot tudi v elektronski obliki – podatke in informacije sem iskala tudi na verodostojnih internetnih straneh mednarodnih institucij, uradnih državnih internetnih straneh ter na internetnih straneh določenih projektov. Analiza in interpretacija sekundarnih virov mi je pomagala predvsem pri pridobivanju podatkov in informacij ter povezovanju konceptov in razvijanju rdeče niti naloge
4. deskriptivno metodo, s katero sem opisovala pojme in razlagala posamezne koncepte
5. študijo primerov, ki mi je omogočila opis in predstavitev spletišča E-točke
6. metoda zgodovinske analize ali bolj natančno zgodovinskorazvojne analize, ki sem jo uporabila pri preučevanju razvoja pojma informacijska družba ter deloma tudi pri orisu digitalne demokracije.

1.3. Struktura diplomskega dela

Diplomsko delo je, skupaj z uvodom in literaturo, razdeljeno na osem poglavij. V prvih poglavjih predstavljam in definiram temeljne pojme in koncepte, v nadaljnjih poglavjih pa se razmišljam o navezavi na idejo oblikovanja participativne elite.

Na začetku se ukvarjam s konceptualizacijo pojma sodobna družba. V ta namen predstavim karakteristike, ki opredeljujejo sodobno družbo in naše življenje znotraj te družbe. Informacijsko-komunikacijska tehnologija ter pojmi digitalna demokracija, družba znanja ter informacijska družba pa tudi predstavitev verige podatki-informacije-znanje ter procesa informatizacije so tako ključni deli tega poglavja.

V nadaljevanju razglabljam o sodobnih oblikah pismenosti, ki se razlikujejo od splošno znanega koncepta funkcionalne pismenosti. Ker sodobna družba digitalne dobe zahteva poznavanje IKT, je večji del poglavja namenjen razlikovanju različnih pismenosti ter opredeljevanju informacijske pismenosti. V sledečem poglavju opredelim pojem digitalni razkorak ter podam njegovo klasifikacijo. Predstavim tudi dejavnike digitalnega razkoraka.

V petem poglavju se ukvarjam z informacijsko dostopnostjo ter politično participacijo. Razmišljam tudi o neegalitarizmu, saj vsem članom družbe/državljanom nove IKT niso enako dostopne ter o neke vrste elitizmu, ki je posledica tega neenakega dostopa do IKT. Sprašujem se o demokratičnosti neegalitarnosti, ter razvijem idejo o participativni eliti, kot večinskem delu civilne družbe, ki ima dostop do IKT in interneta omogočen ter zato lažje participira preko novih komunikacijskih kanalov.

Zadnje poglavje predstavi korak preko omenjene neegalitarnosti oziroma neenakosti, saj predstavim spletišče E-točke ter koncept telecentrov, kot prostora javnega dostopa do IKT, interneta ter tudi izobraževanja o IKT. V sklepu nato povzamem ključne ugotovitve ter predstavim povezanost med pojmi predstavljenimi v prejšnjih poglavjih.

2. Razsežnost pojma sodobna družba

[**družba** -e ž (u) s prilastkom *na določen gospodarski in politični način organizirana skupnost ljudi*] (SSKJ 1994: 175)

Sodobnost zaznamujejo vse navade in lastnosti družbe, v kateri živimo. Sodobna družba je tako medijska družba, politična, potrošniška, kapitalistična družba pa tudi družba omrežij, družba znanja, post-industrijska družba, digitalna, informatična ter informacijska družba. Slednjih šest konceptov se nanaša predvsem na novo oblikovano družbeno sfero, v kateri ima močno povezovalno moč pojav modernih tehnologij, torej IKT. Vendar pa težko povežemo vzporednico med posameznimi koncepti in pojmovanjem sodobne družbe, saj si mnogi avtorji, ki opredeljujejo te koncepte, ter tudi vprašanje sodobne družbe – t.j. v kateri družbi sploh živimo - med seboj nasprotujejo. Nekatere karakteristike, ki opredeljujejo sodobno družbo sledijo v naslednjih podpoglavjih.

2.1. Informacijsko-komunikacijska tehnologija

Dejavnik, ki je skupen vsem konceptom in ga tudi večina teoretikov in članov družbe povezuje s sodobnostjo, je informacijsko-komunikacijska tehnologija (IKT). Pojem vsebuje skupek različnih tehnologij (Clark in Englebright 2003: 4):

- računalniški sistemi
- računalniške aplikacije (na primer podatkovne baze)
- komunikacijske tehnologije (elektronska pošta, mobilni telefoni, uporaba interneta)
- uporaba domačih in skupnih tehnologij (video rekorder, DVD predvajalnik, digitalne kamere)
- računalniška strojna oprema (tiskalniki, optični čitalci, digitalna oprema)

ali pa po O'Hara in Stevens (2006: 10): elektronska pošta, omrežja, mobilna telefonija, WWW, klepetalnice, e-trgovina, itd. Najpogosteje pa je opredeljen enostavno kot programska in strojna oprema za komunikacijo s podatki (računalnik, fiksni in mobilni telefon, faks, internet ipd.)

Računalnik je ena izmed glavnih komponent IKT, Simon (v Kumar 1995: 8) pa zanj pravi, da je »unikaten v svojih zmožnostih za manipulacijo in transformacijo informacij in zaradi tega v svojih zmožnostih izvajanja, avtomatično in brez človeške pomoči, funkcije, ki so jih do sedaj lahko opravljali le človeški možgani«.

Druga od informacijsko-komunikacijskih tehnologij, ki je imela na svet in na družbo največji vpliv pa je prav gotovo internet. Sam koncept interneta se po definiciji *Federal Networking Council* (1995) nanaša na globalni informacijski sistem, ki:

- je logično povezan z globalno edinstvenim naslovnim prostorom, ki temelji na internetnemu protokolu (IP) ali na njegovih kasnejših nadgradnjah (op.a. IPv4, IPv6, ...)
- podpira komuniciranje z uporabo TCP/IP (transmission control protocol/internet protocol) ali z njegovimi kasnejšimi nadgradnjami in/ali drugimi IP združljivimi protokoli
- priskrbi ali omogoča uporabo storitev javnih ali privatnih omrežij na višjih nivojih, ki temeljijo na komuniciranju z uporabo prej omenjene infrastrukture.

2.2. Digitalna demokracija

Digitalna demokracija je pojav, ki je v sodobni družbi vse pogostejši. Prej razložene IKT so pogoj za obstoj te nove oblike demokracije, saj so njeni temelji. Omenjam jo tudi in predvsem zato, ker je politični sistem oziroma urejenost političnega sistema eden od glavnih opredeljevalcev družbe¹.

V zadnjem času o tem pojavu pogosto govorimo kot novem kanalu za komunikacijo med državljani, izvoljenimi poslanci in vlado. S pomočjo potencialov IKT je želja omogočiti čim širšo civilno participacijo – »v razvojnem pomenu gradnja novih, razširjenih participativnih poti tvori primarno težišče e-demokratskih prizadevanj« (Pičman Štefančič 2008: 24).

¹ O značilnostih družb in družbenih podsistemov kot opredeljevalcev družbe pišem v poglavju *Kako se družbe spreminjajo*.

Vendar pa ne smemo poudarjati enoznačnosti tega pojma, kot piše Vreg v knjigi *Politični marketing in demokracija*, se v ozadju različnih pojmovanj skrivajo različni modeli demokracije »Nekateri se z idejo o elektronski demokraciji vračajo k idealom antične demokracije, drugi skušajo snovati novo participativno ali plebiscitarno demokracijo, tretji ostajajo v mejah predstavniške demokracije« (Vreg 2004: 277). Vreg v nadaljevanju predstavi teorije o digitalni demokraciji, »ki učinke tehnologije na politične spremembe prikazujejo kot približevanje k neki novi vrsti demokracije« (2004: 277). Ta nova vrsta naj bi bila digitalna demokracija. Za slednjo so se v zgodnjih raziskovalnih projektih pojavile tudi »sopomenke« kot je na primer teledemokracija ali pa elektronska demokracija, katerih namen je bil izpostaviti participacijske potenciale IKT ter uvedbo novih oblik bolj neposredne demokracije. Vreg (2004: 278) piše, da so raziskovali predvsem odpiranje novih načinov političnega delovanja ter komuniciranja s političnimi predstavniki s pomočjo elektronske pošte, razpravljanja v računalniških forumih, ipd.

Digitalna demokracija naj bi na nek način predstavljala utopični ideal neposredne demokracije, ki je bil značilen za antično Grčijo.² Budge (v Oblak 2003b: 28) trdi, da

² V opredeljevanju pojma digitalne demokracije je, poleg neposredne, potrebno izpostaviti tudi opredelitev nekaterih ostalih modelov demokracije, ki ključno vplivajo na razumevanje same digitalne demokracije ali pa primere demokracij, ki se lahko iz digitalne demokracije »izrodijo«. David Held v svoji knjigi *Modeli demokracije* nakazuje dva pola pri opredelitvi modelov demokracije, model neposredne in model reprezentativne demokracije, vendar pa opozarja, da je »znotraj posameznega pola treba razlikovati med številnimi modeli« (Held v Oblak 2003b: 24). Do takšne delitve prihaja tudi v pogledu na digitalno demokracijo. Pri vprašanju slednje se namreč govori predvsem o njenih potencialih vpeljave »stare« neposredne demokracije, zaradi katere se pojavljajo vprašanja, kateri model je bolj primeren. Mnogi avtorji opredeljujejo digitalno demokracijo kot ponovno vpeljavo klasične atenske demokracije, ki deluje po načelu neposrednosti. Naisbitt premike iz predstavniškega v neposredni model, ki ga digitalna demokracija omogoča, sprejema z besedami »politično gledano smo v procesu množičnega prehoda iz predstavniške v participativno demokracijo« (v Oblak 2003b: 18). V nasprotju s tem pa Toffler (v Oblak 2003b: 18) razmišlja o morebitnih preobrazbah in neizpoljenih potencialih obstoječega predstavniškega modela demokracije. Held prepostavlja devet idealnih modelov demokracije, vendar pa Hacker in van Dijk, kot pomembnih za elektronsko demokracijo, izpostavita le pet modelov po Heldovi teoriji ter enega po svoji: 1) legalna demokracija, 2) plebiscitarna demokracija, 3) pluralistična demokracija, 4) participativna demokracija, 5) libertarna demokracija (podobna Heldovi demokratični avtonomiji) in 6) kompetitivna demokracija (povzeto po Hacker in van Dijk 2000: 38-45). Prva zagovornika *legalne demokracije* sta bila Locke in Montesquieu, sama demokracija pa se imenuje legalna ravno zaradi njenega temelja, ki izhaja iz spoštovanja ustave in zakonov. Pomen demokracije je v tem modelu predvsem v varovanju državljanov pred avtoritativno nadvlado. Zagovorniki te teorije se na nove IKT obračajo zaradi splošnega problema pomanjkanja informacij, ki naj ni nastajal zaradi kompleksnosti okolja in samega političnega sistema. Tako bi z IKT lahko premaknili oviro, ki nastaja zaradi pomanjkanja informacij ter naredili sam politični sistem bolj transparenten. Tako avtorja v bistvu povzameta pomen IKT za omenjeni model v dveh točkah: 1) zagotavljanje več in boljših informacij in 2) razvoj nove reprezentativne vlade, ki bo bolj usmerjena k ljudem, vendar ne bo direktno nadzorovana z njihove strani. Zagovorniki modela *kompetitivne demokracije* ostro zavračajo model neposredne demokracije. Glavna

»neposredna participacija ljudstva pri razpravah in volitvah ni le možna, pač pa je s pomočjo elektronskih medijev preprosta«. Torej naj bi digitalna demokracija bila nova oblika neposredne demokracije, saj dostopnost do medija omogoča sodelovanje več in več ljudi, ter preskakuje ovire, ki jih predstavlja sodobna družba – fizične, časovne in prostorske (Oblak 2003b: 28).

Vendar pa digitalna demokracija ne pomeni ene od teh vrst demokracij, niti ni nek prototip teorije demokratičnega sistema (Oblak 2003b: 39). Digitalna demokracija skuša »različne modele demokracije povezati v nek skupen konglomerat idej« in je torej »hibridni model

teoretika tega modela - Weber in Schumpeter - trdita, da je v tako veliki, kompleksni in heterogeni družbi nemogoče uveljavljati neposredno demokracijo. Zato obstaja neka vmesna stopnja birokracije, političnih strank in vodstva z avtoriteto. Politika je tu neprestan boj za oblast oziroma za glasove volilnega telesa. Ker je v temu modelu poudarjeno vodstvo ga Held imenuje tudi rivalsko-elitistični model. IKT se v tem modelu pojavljajo predvsem kot sredstvo, preko katerega bodo vodene politične kampanije ter same volitve. Na drugem mestu pomembnosti IKT pa je zopet pomen pridobivanja informacij s strani zainteresiranih državljanov in potencialnih volilcev. Po modelu *plebiscitarne demokracije* naj bi čim manj odločitev sprejemali politični predstavniki, čim več pa posamezni državljani na plebiscitih, saj se ob nastopu bolj direktnih kanalov med vlado in državljani še bolj poudarja pomen in moč glasu ljudstva oziroma državljanov. Nastanek IKT je spodbudil stare plebiscitarne poglede o neposredni demokraciji, katere izvedba bi bila olajšana ravno s pomočjo novih tehnologij. Plebiscitarni model bi se tako s pomočjo IKT razvil v novo obliko neposredne demokracije skozi teleankete, telereferendume in teleglasovanja. V modelu *pluralistične demokracije* je poudarek na organizacijah in združbah, ki obstajajo med državo ter političnimi predstaviki in državljani. Avtorja kot sta de Tocqueville in Dahl poudarjata politični sistem, ki temelji na tekmovanju in pogajanju različnih interesov, pristiskih, različnosti verskih in etničnih skupin ter političnih strankah - obstaja torej več centrov moči. Demokracija v tem modelu ne pomeni suverene oblasti večine, ampak menjavanje koalicijskih manjšin. ta model demokracije je v bistvu kombinacija neposredne in predstavniške demokracije. Karakteristike nobih IKT se v tem modelu kažejo za pomebne skozi dve točki: 1) zaradi večih kanalov se večja število političnih informacij in diskusij in 2) tovrstni mediji omogočajo horizontalno komunikacijo ne pa dotedanjo vertikalno, ki je potekala skozi novice. Tako je najpomembnejše za pluraliste, da lahko preko e-pošte, telefonskih konferenc ipd. potekajo diskusije znotraj ali med organizacijami, združbami in posameznimi državljani. Model *participativne demokracije* je tako kot pluralistični kombinacija neposredne in predstavniške demokracije. Za razliko od pluralističnega modela, pa ta model zanimanje preusmeri iz organizacij na posameznika. Participativni model namreč poudarja pomen državljana kot dela kolektiva. Kot eden glavnih teoretikov tega področja je Rousseau opozarjal na pomembnost razvoja državljanstva skozi diskusijo in izobrazbo. Pomemben temelj tega modela demokracije je prisotnost informiranih državljanov, zato je vpeljava IKT za razvoj tega modela še kako bistven. IKT aplikacije tako lahko informirajo in aktivirajo državljana. vendar pa avtorja opozarjata, da morajo biti računalniške kampanije in informacijski sistemi dostopni vsem, saj bodo drugače povečali razmak med »informacijsko bogatimi« in »informacijsko revnimi« posamezniki. *Koncept libertarne demokracije* se je izkazal za dominantnega med prvotnimi člani internetnih skupnosti. V nekaterih vidikih je blizu plebiscitamemu in pluralističnemu modelu, saj prav tako poudarja pomembnost virtualnih skupnosti, teleglasovanja in telepogovorov. Kar pa ta model naredi tako posebnega je poudarek na avtonomnih politikah posameznih državljanov v njihovih lastnih združenjih, ki nastanejo preko uporabe horizontalnih zmožnosti IKT. V najbolj ekstremnem prikazu ta model nasprotuje institucionaliziranim politikam, ter ustvarja novo politično realnost preko internetnih omrežij. IKT je v tem modlu pomemben ravno zaradi ustvarjanja »nove digitalne države« kot to poimenujeta avtorja. Predpogoj je dostop do informacij, ki so preko interneta brezplačne in brez predsodkov. Parv tako morajo o teh informacijah diskutirati preko raznih možnih tele-sistemov. Nenazadnje pa morajo tudi podati svoje mnenje oziroma glasovati o zadevah, ter biti tudi upoštevanji s strani vladnih institucij.

demokracije, ki vključuje elemente participativnih in predstavniških oblik demokracije« (Hague in Loader v Oblak 2003b: 39). Glavni komponenti e-demokracije oziroma teorije modela o digitalni demokraciji sta torej modela predstavniške in neposredne demokracije.

2.2.1. Elektronska demokratizacija

Koncept označuje »razumevanje IKT kot sredstvo za doseganje večje učinkovitosti in dostopnosti javnosti oziroma državljanov do uveljavljene forme predstavniške demokracije« (Lukšič 2003: 489). IKT naj torej ne bi prinesle izoblikovanja neke nove oblike demokracije. Njihov največji potencial predstavlja izboljševanje predstavniškega modela demokracije.

Tabela 2.1: Tipi e-demokracije

Tip e-demokracije	Koncept demokracije	Razsežnost politične participacije	Spletne aplikacije
Teledemokracija	Direktna demokracija (participativna in plebiscitarna demokracija)	Informiranje, razpravljanje, glasovanje	Množični e-informacijski sistemi, e-glasovanje, e-referendumi, e-občine, e-konference, e-forumi, e-posvetovanja
Kibernetska demokracija	Direktna demokracija (pluralistična demokracija)	Razpravljanje, politična aktivnost	Virtualne skupnosti, mreženje (networking), e-informacijske mreže, e-razprave, e-registracijski sistemi, e-oglasne deske, e-pošta
Elektronska demokratizacija	Predstavniška demokracija (legalistična in tekmovalna demokracija)	Informiranje (predstavljanje, obveščanje, posredovanje); Volitve (predsedniške, parlamentarne)	e-informacijske kampanije, e-javne storitve, e-javni informacijski sistemi, e-registracijski sistemi, e-volitve, e-volilne kampanije, e-javno mnenjske ankete
Digitalna demokracija	Hibrid predstavniške in direktne demokracije (demokratična avtonomija)	Informiranje, razpravljanje, odločanje, implementacija	Množični e-informacijski sistemi, e-javni info. centri, e-javno mnenjske ankete, e-skupinsko odločanje, e-razprava,...

Vir: Delakorda 2003

2.3. Družba znanja

Komponenta in značilnost sodobne družbe je tudi posest in razpolaganje z informacijami, znanjem ter inovacijami. Evropska komisija (v Svetlik in Pavlin 2004: 201) poda trditev, ki pravi, da »našo družbo torej označujemo /.../ kot družbo znanja, ki poudarja, da največji kapital ustvarjajo investicije v neotipljiv, človeški in družbeni kapital, pri čemer sta glavna dejavnika znanje in ustvarjalnost«. Družba znanja poudarja vseživljenjsko učenje, kar pomeni, da so posamezniki sposobni slediti spremembam in razvoju tehnologije, ter se prilagajati. Ker je v družbi znanja temeljni vir delovanja na vseh področjih prav znanje, je »ključno vprašanje, kako povečati količino in dostopnost do znanja« (Svetlik in Pavlin 2004: 200).

Kot opredelita Svetlik in Pavlin (2004: 203) je »znanje s strani posameznika v kontekst postavljena informacija«. Znanje je tako na primer po *Organizaciji za gospodarsko sodelovanje in razvoj* (v nadaljevanju OECD) »kumulativna zaloga kognitivnih spretnosti in informacij, ki jih ima vsak posameznik, družina in skupnost in jih lahko uporabi pri delu ter v osebnih in družbenih situacijah« (v Svetlik in Pavlin 2004: 203), ali pa ga opredelimo »kot informacijo, kot zmožnost interpretacije oziroma dajanja pomena podatkom in informacijam in kot izraženo željo, da bi to storili« (Beijerse v Svetlik in Pavlin 2004: 203).

2.3.1. Podatki, informacije, znanje

Do znanja torej pridemo preko razumevanja informacij, na katere naletimo ali jih poiščemo. Vendar pa je že za razumevanje nekega dejstva ali dogodka kot informacije prej potrebno določeno znanje ali pa sposobnost. Potrebujemo informacije in znanje za prepoznavanje oziroma dešifriranje podatkov, ki sestavljajo to informacijo. Ta predhodna znanja so pogojena s socializacijo in družbo, v kateri živimo ter pripadajočo kulturo.³ Haywood (1997:1) pravi, da so podatki »običajno v obliki črk, besed, števil ali kakšnih

³ Kultura je pojmovana kot celotno področje idej, navad, prepričanj pa tudi materialnih proizvodov, ki jih je človek proizvedel in oblikoval in ki se prenašajo iz generacije v generacijo. Kultura vsake posamezne družbe je specifična, saj temelji na določenih značilnostih, ki pripadajo tisti družbi. Vsaka kultura ima torej svoje izrazite značilnosti (kot so določeni znaki in simboli), je naučena skozi proces inkulturacije, je intergirana ter je skupna vsem pripadnikom te družbe.

drugih simbolov«, ter zato »njihovo dešifriranje zahteva kognitivno sposobnost ter priklic predhodno usvojenih informacij, ki pomagajo dati podatkom pomen«. Transformacija podatkov v informacijo, kot naslednja stopnja osvajanja znanja pa je »proces sprejemanja, prepoznavanja in konverzije, ki ga omogoča naša kognitivna zgodovina ter naša sposobnost dešifriranja simbolov znotraj določene kulture« (Haywood 1997: 3).

2.4. Informacijska družba

Temelj informacijske družbe – informacija – se izrazi že takoj v njenem poimenovanju. Vendar pa temelj informacijske družbe ni samo informacija temveč tudi informacijsko-komunikacijske tehnologije. Tu se izražata dva različna pogleda na sodobno družbo, saj se predpona 'inform-' lahko nanaša na katerega koli od teh dveh temeljev. Kot razlaga Castells (v Gantar 2004: 214) obstaja razlika med 'inform-'acijsko (angl. information) ter 'inform-'atično (angl. informational) družbo. »Pojem informacijska družba poudarja vlogo informacij v družbi. Pa vendar dokazujem, da so informacije v najširšem pomenu besede to je kot komunikacija in znanje vedno igrale pomembno vlogo v vseh družbah, vključno v srednjeveški Evropi /.../« (Castells v Gantar 2004: 214). Informacijska družba se zato ne razlikuje od ostalih oblik družb. Na drugi strani pa informatična družba in informatičnost »nakazuje lastnost specifične oblike družbene organizacije v kateri generiranje, procesiranje in prenos informacij postaja temeljni vir produktivnosti in moči, zaradi novih tehnoloških pogojev, ki se pojavljajo v tem zgodovinskem obdobju« (Castells v Gantar 2004:214).

2.4.1. Mnoštvo definicij informacijske družbe

Metcalfe (v Gams 1998: 1) poenostavljeno pravi »informacijska družba je kar internet«. Vendar pa samo pri tej definiciji težko obstanemo, saj je informacijska družba tako širok in izmuzljiv koncept, da nima samo ene opredelitve, prav tako pa se pri nekaterih avtorjih porajajo vprašanja o njenem dejanskem obstoju. Ali je dejansko prišlo do revolucije v družbi ter do nastanka nove oblike družbe - »informacijske družbe«, ali pa gre samo za bogatenje obstoječih sistemov komuniciranja?

Prvi, ki je omenil informacijsko družbo kot novo nastajajočo obliko družbe, je bil Bell, ki je računalnik izpostavil kot centralni simbol ali pa razčlenjevalni motor družbe. Sicer je bil Brzezinski (v Kumar 1995: 9) tisti, ki je z izrazom 'tehnetrnska družba' prvi, ki je poudaril pomen »nove tehnologije elektronskih komunikacij, ki uvajajo v novo dobo«, vendar pa njegov izraz ni imel prave teže. Bell je tako, pod idejo Brzezinskega, »prodal« svojo informacijsko družbo. Trdi, da se »informacijska družba razvija v kontekstu postindustrializma« (v Lyon 1988: 3), zato pojem informacijske družbe enači s pojmom post-industrijske družbe. »Post-industrijska družba je informacijska družba, tako kot je industrijska družba tista, ki proizvaja dobrine« (Bell v Kumar 1995: 9).

Naisbitt (v Kumar 1995: 9) še zaokroži Bellovo razmišljanje, ko pravi »računalniška tehnologija je informacijski dobi to, kar je bila mehanizacija industrijski revoluciji«. Še do večje popularizacije pojma pa je prišlo z Tofflerjevo idejo informacijske družbe znotraj koncepta »tretjega vala« (angl. third wave) (v Lyon 1988: 2), ki razlaga, da je »prvi val agraren, drugi industrijski, tretji pa je informacijska družba« (Toffler v Lyon 1988: 2), ter s tem nakazuje na stopnje razvoja družb.

Vendar pa ima informacijska družba tudi globljo pomembnost kot sinonim za post-industrijsko družbo. V Modri knjigi je definirana kot »družba izobilja, ki jo označujejo dovolj visok bruto narodni dohodek, njegova struktura, široka uporaba omrežnih računalniških naprav in podoba, ki jo imamo o samih sebi«, pravijo pa tudi, da »prehod v informacijsko družbo v osnovi ni tehnološki, ampak izrazito razvojni problem z izredno močno, ekonomsko, kulturno in socialno dimenzijo« (Vintar ur. 2000: 5-7).

Webster (2006: 58) sicer trdi, da sama količina informacij in tehnološke novosti niso dovolj, da bi označile nastajanje novega modela družbe. Vseeno pa v svoji publikaciji *Theories of the information society* predpostavi večdimenzionalnost informacijske družbe – predstavi namreč pet kriterijev oziroma definicij za identificiranje nove družbe: tehnološka, ekonomska, zaposlitvena, prostorska in kulturna. *Tehnološka* definicija se osredotoča na celoten spekter inovacij, ki se pojavljajo od leta 1970 dalje. Razlaga, da so nove tehnologije (IKT) eden najbolj vidnih kazalcev nove dobe, zato so pogosto razumljene kot

oznanjevalci informacijske družbe. *Ekonomska* definicija razlaga, da informacijsko družbo nakazuje povečan delež BDP (bruto domači proizvod) s strani informacijskega posla – »ko informacijska aktivnost zaseda večji del ekonomske aktivnosti /.../ iz tega sledi, da lahko govorimo o informacijski družbi« (Jonscher v Webster 2006). *Zaposlitvena* definicija je tista, ki opredeljuje informacijsko družbo kot dosežek, ko prevladajo zaposlitve v informacijskem delu. Webster (2006: 14) pravi »ker je surovina ne-ročnega dela informacija /.../ naznanja povečanje obsega informacijskega dela prihod informacijske družbe«. Glavni poudarek *prostorske* definicije je na informacijskih omrežjih, ki povezujejo različne lokacije ter imajo kot posledico povezovanja močne učinke na organizacijo časa ter prostora. *Kulturna* definicija pa se nanaša na povečano količino informacij v družbi, ter njihov vpliv na naše vsakdanje življenje. Večina informacij do nas pride preko medijev, zato Webster (2006: 19) pravi, da živimo v »medijsko obremenjeni družbi«. Informacijska družba torej predstavlja tako revolucijo v načinu življenja in družbenega udejstvovanja, zaposlovanja in ekonomskega razvoja, socialnega delovanja, razumevanja prostorske strukture kot tudi močan tehnološki preobrat. Tudi Gričar (1996: 185) o informacijski družbi govori kot o tisti družbi, »v kateri intenzivno uporabljajo informacijsko tehniko«. Le-ta ima, zaradi konstantnega razvijanja, velik vpliv na vseh področjih »človekovega delovanja, deluje na organizacije vseh vrst in velikosti, na posameznike, na družine« (Gričar 1996: 186).

Gantar govori o informacijski družbi kot o pojmu, ki se je »sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja iz akademskih razprav o družbenih spremembah, ki so povezane z razvojem informacijskih tehnologij, preselil tudi v politični jezik in v jezik vsakdanjega življenja« (Gantar 2004: 212). Poudarja tudi, da so pričakovanja okoli tega pojma prehitro previsoka, saj se omenjen koncept družbe »prepogosto prikazuje kot idealna družba, kot družba, kjer so vsem enako dostopne tehnologije, znanje in soudeležba pri dobrinah, ki jih prinaša na znanju in tehnologiji utemeljena proizvodnja družbenega bogastva« (Gantar 2004: 212). Informacijska družba namreč ni družba, ki proizvaja materialne produkte, temveč družba temelječa na informacijah in znanju, ter na storitvenih dejavnostih, povezanih z informacijami ter znanjem.

Da bi se izognili napačnim koncepcijam, Črešnar Pergar (2000: 15) opredeli temelje informacijske družbe, ki obsegajo: primerno pravno ureditev, konkurenčni trg telekomunikacijskih storitev, ustrezno izobraževanje, vzporeden znanstveni in tehnološki razvoj, učinkovito javno upravo ter posredna zagotovitev ustreznih pogojev v gospodarstvu.

2.4.2. Kako se družbe spreminjajo

Vendar pa vsi avtorji ne odobravajo tega »novo« nastajajočega koncepta. Številni kritiki trdijo, da ni prišlo do takšnih drastičnih sprememb v družbi in družbenem načinu, da bi lahko govorili o novonastali obliki družbe, ki bi stala nasproti ali bila logična posledica in nadaljevanje razvoja iz agrarne v industrijsko ter industrijske v postindustrijsko/informacijsko družbo. Poraja se torej vprašanje ali je dejansko prišlo do sprememb družbe oziroma korenitih družbenih sprememb?

Da bi ugotovili, kako se posamezna družba spreminja ali katere temeljne spremembe so potrebne, da lahko govorimo o spremembi družbenega načina, je najprej potrebno vedeti, kateri so tisti glavni elementi, ki določajo družbo takšno kot je. Ameriški sociolog Talcott Parsons je izdelal model, ki predstavlja uporaben način za raziskovanje družbenih sprememb - kot temelje posameznih človeških družb je namreč Parsons izpostavil štiri aspekte oziroma podsisteme: ekonomija, politični sistem, socialne institucije in kultura. V sferi *ekonomije* ljudje delajo in proizvajajo kar potrebujejo, Parsons (v Chirot 1994: 117) pa pravi, da »različne družbe različno organizirajo svoje ekonomsko življenje, odvisno od njihovih tehnologij, ciljev, načinov na katere se organizirajo ter glede na njihove končne vrednote«. *Politični sistem* določa in odloča o moči, torej o načinu, »kako naj bo organizirana proizvodnja ter kako bodo njeni sadovi razporejeni, kdo dobi kaj in kdo komu ukazuje« (Chirot 1994: 117). V političnem sistemu tudi potekajo odločitve o tem, »kako doseči cilje družbe« (Chirot 1994: 117). *Socialne institucije* predstavljajo dejanske institucije v katerih živimo: od velikih podjetij do najmanjše družbe; od države kot primarne politične institucije do strank in skupin pritiska; od institucionalnih skupin kot so družina, klubi in društva do neformalnih skupin kot skupina prijateljev; pa tudi institucije,

ki ohranjajo našo kulturo, nas učijo ter dajejo smisel življenju na primer šole, muzeji, časopisi, radijski programi, ipd. (Chirot 1994: 118). Četrty podsystem vsake družbe pa je *kultura*. Kulture interpretirajo okolje v katerem živimo, mu dajo pomen in nam omogočajo izražanje – »jezik, religije, znanost, umetnost, predstava o tem, kaj je prav in kaj narobe, razlage o pomenu življenja« (Chirot 1994: 118).

Da torej pride do konkretnih sprememb v družbi, naj bi se spremenil vsaj eden od teh podsystemov, ki so medsebojno odvisni – »očitno je, da različni deli socialnega sistema medsebojno vplivajo in, dejansko, ne bi mogli obstajati sami« (Chirot 1994: 118). Ker so za spremembo katerega koli od podsystemov potrebne neke sile, Chirot (1994: 120) razlaga, da je potrebno razumeti, pod katerimi pogoji se te sile - novitete ali inovacije - v družbi sploh vršijo ter zakaj nekatere delujejo, druge pa ne. V primeru sprememb družbe je tako potrebno raziskati vzroke in posledice sprememb glede na posamezne podsysteme, pri katerih gre poudarek predvsem na kulturo. Inovacije, ki vsebujejo tudi tehnološka in znanstvena odkritja namreč nastajajo znotraj kulture.

Ker gre v primeru IKT za tehnološko inovacijo lahko sklepamo, da je do neke spremembe v družbenem načinu prišlo. Sama kultura posameznikov, članov družbe in državljanov se je spremenila, saj IKT predstavljajo eno največjih sprememb in največjih vplivov na sodobnost. Politični sistem kot tak se sicer ni spremenil, je pa vseeno prevzel prednosti IKT, sicer ne nujno uspešno. Vladni predstavniki in državna uprava namreč izkoriščata potenciala IKT za na primer predstavitve preko internetnih strani ter tudi z vpeljavo e-demokracije (digitalne demokracije). Socialne institucije se v svojem bistvu niso spremenile, vendar pa so se z uporabo IKT vsaj delno modernizirale oziroma modernizirale tudi svoj način delovanja. Kar pa se tiče ekonomije, pa IKT predstavljajo nek nov način tako zaposlovanja kot tudi družbene produkcije itd.

2.4.3. Informatizacija

Informatizacija je proces, pri katerem so nove IKT uporabljene kot sredstvo razvoja neke družbe, ki postaja vse bolj informacijska družba (Rogers v Rogers in Shukla 2001). Gričar

(1996: 186) jo opredeli kot »proces, ki pelje v stanje, ki mu bomo rekli informacijska družba. Obravnavamo ga lahko z različnih vidikov: tehničnega, gospodarskega, družbenega, organizacijskega, civilizacijskega, političnega«. Wang (v Kluver 2008) pa informatizacijo opredeli kot proces sprememb, ki predstavlja:

- uporabo informatizacije in IKT v takšni meri, da postanejo dominantna sila v vodenju ekonomskega, političnega, socialnega in kulturnega razvoja
- neprecedenčno rast v hitrosti, količini in popularnosti informacijske proizvodnje in distribucije.

Za uspešno informatizacijo družbe je potreben razvoj učinkovite informacijske infrastrukture, ki je v ožjem smislu opredeljena kot »računalniška omrežja, inteligentni terminali in pripadajoče rešitve in storitve, ki ljudem omogočajo, da podatke ustvarjajo, dosegaajo in sporočajo ter digitalizirane uporabljajo« (Drake v Gričar 1996: 188). Sestavine informacijske infrastrukture so opredelili v ZDA (v Gričar 1996:188), pokazali pa so, da »ne gre le za telekomunikacijska omrežja. Ne gre le za avtocesto, ampak tudi za manjše ceste, ki vodijo do avtoceste, za vozila različnih vrst in za voznike«.

3. Pismenost v sodobni družbi

[pismenost -i ž (i) znanje branja in pisanja] (SSKJ 1994: 844)

3.1. Funkcionalna pismenost

Pismenost je najpogosteje, laično in pomanjkljivo, definirana kot osnovno poznavanje branja in pisanja, saj je pri takšnem pogledu zapostavljen vidik razumevanja. Podrobno in natančno definicijo so izpostavili v Nacionalni strategiji za razvoj pismenosti iz leta 2005, kjer je razložena kot »trajno razvijajoča se zmožnost posameznikov, da uporabljajo družbeno dogovorjene sisteme simbolov za sprejemanje, razumevanje, tvorjenje in uporabo besedil za življenje v družini, šoli, na delovnem mestu in v družbi« (Ministrstvo za šolstvo in šport 2005:6). UNESCO (United Nation Educational, Scientific and Cultural Organization) je pismenost definiral kot »sposobnost identificiranja, razumevanja, interpretiranja, ustvarjanja, komuniciranja in računanja ob uporabi natisnjene ali napisane materiala povezanega z različnimi konteksti. Pismenost obsega kontinuum učenja, ki posameznikom omogoča dosego njihovih ciljev, razvoj njihovega znanja in potencialov, ter obširno participacijo v skupnosti in širši družbi« (Martin 2006: 7).

Poleg temeljnih zmožnosti pismenosti, to so branje, pisanje in računanje, pa se v sodobni družbi poudarja tudi pomembnost drugih zmožnosti, kot na primer poslušanje, in pomembnost »novih pismenosti, kot so informacijska, digitalna, medijska pismenost in druge, ki so pomembne za uspešno delovanje v družbi« (Nacionalna strategija za razvoj pismenosti 2005: 7).

3.2. Pismenosti digitalne dobe

3.2.1. Digitalna pismenost

Digitalna pismenost je širok pojem, ki se nanaša na vse digitalno in ni omejen le na uporabo, torej računalniške veščine. Termin je populariziral Glistler (v Martin 2006: 18), ki ga je definiral kot »zmožnost razumevanja in uporabe informacij mnogovrstnih formatov ter iz široke vrste virov, kadar so predstavljene preko računalnika«. S strani projekta

DigEuLit pa digitalna pismenost pomeni »zavest, odnos in zmožnost posameznikov, da na primeren način uporabljajo digitalna orodja in pripomočke za identificiranje, dostop, upravljanje, integriranje, evalvacijo, analizo in sintezo digitalnih sredstev, konstrukcijo novih znanj, ustvarjanje medijskih izrazov in komuniciranje z drugimi, v kontekstu specifičnih življenjskih situacij, zato da je omogočena konstruktivna socialna akcija« (v Martin 2006: 19).

Pomen refleksije poudarja tudi Søby (v Martin 2006: 19) z opozarjanjem na koncept 'digitalne izobrazbe' (norv. digital bildung), ki predstavlja »integriran in celosten pristop, ki omogoča refleksijo na učinke, ki jih ima IKT na različne vidike človekovega razvoja: komunikacijsko kompetenco, veščine kritičnega razmišljanja in inkulturacijski procesi, med drugim«. Martin (2006: 20) poudari še, da je ocena digitalne pismenosti za katerega koli posameznika ali skupino je vedno le začasna, saj je tovrstna pismenost dinamičen in dolgotrajen proces. Zadovoljiva digitalna pismenost je predvsem odvisna od potreb posamezne situacije, zato posameznik te veščine nikoli povsem ne obvlada, saj tudi zaradi nenehnega tehnološkega razvoja ta ves čas zahteva nova znanja in spoznanja, ki so potrebna za uspeh v življenjskih situacijah – na delu, pri učenju ali v prostem času. Avtor izpostavi tudi vseobsegajočo tezo – digitalna pismenost ni prag, temveč pogoj.

3.2.2. Računalniška pismenost

Termin računalniška pismenost po Bawdenu vključuje celoten spekter sorodnih pismenosti od digitalne, omrežne, IT, elektronske, internetne do hiper-pismenosti (v Kope 2006: 70). Poleg te razsežnosti pa ima računalniška pismenost tudi dvojni pomen: običajno razumevanje je, da je ta sposobnost uporabe računalnikov, na drugi strani pa Selfe pa tudi Cesarini (v Kope 2006: 70) pravita, da se računalniška pismenost nanaša na posamezne veščine, potrebne za branje in pisanje z računalnikom. Številne definicije poudarjajo pomen veščin, tako osnovnih kot tudi specifičnih, na primer uporaba programskih aplikacij, vendar pa je z razvojem pojma na pomembnosti pridobilo tudi razumevanje tega, kar računalnik »lahko in česa ne more narediti« (Tucket in Brouwer v Kope 2006: 70), uporabnikovo samozaupanje in znanje uporabe računalnikov v socialnem kontekstu – kar

uporabnik potrebuje za delovanje v specifični vlogi ali v družbi, pa tudi »socialno-politične dimenzije razumevanja uporabe IT« (Brouwer v Kope 2006: 70). Da bi se uporabniki lahko prilagodili spremembam v tehnologiji, potrebujejo globlje razumevanje računalnikov (Tuckett in Brouwer v Kope 2006: 70).

3.2.3. Tehnološka pismenost

Pojav koncepta tehnološke pismenosti v 70h letih 20. stol. je bil odziv na dve novo nastali zavedanji v družbi: (1) povečano zavedanje potencialne nevarnosti tehnološkega razvoja, tako za okolje, kot tudi za človeštvo, ter (2) naraščajoč strah, da bo izmikanje in ignoranca tehnološkega razvoja naredila delovno silo ranljivo konkurenci s strani držav, kjer je tehnološka zavest višja (Waks v Martin 2006: 11).

ITEA (international technology education association) v poročilu *Technology for all Americans* definira tehnološko pismenost kot »zmožnost uporabe, upravljanja ter razumevanja tehnologije« (v Martin 2006: 11). Pri tem se uporaba tehnologije nanaša na uspešno delo s ključnimi sistemi, zmožnost upravljanja pomeni zagotovitev, da so vse tehnološke aktivnosti učinkovite in primerne, razumevanje tehnologije pa se nanaša na zmožnost sintetiziranja informacij v nova spoznanja.

3.2.4. IKT pismenost

Martin (2006: 9) IKT pismenost opredeljuje kot koncept računalniške pismenosti, ki se razvija že od 60-ih let 20. stol. naprej. V tem obdobju je koncept prešel skozi tri faze: (1) v fazi oblasti je računalnik zaznan kot skrivnosten in mogočen, poudarek pa je na pridbivanju znanja in veščin za njegovo obvladovanje; (2) v fazi aplikacij je računalnik razumljen kot vsakodnevno orodje, ki ga je mogoče uporabiti v širokem nizu aktivnosti v izobraževanju, na delu, v prostem času in doma; (3) fazo refleksije, v kateri smo danes, pa je zaznamovalo zavedanje, da je potrebno IKT uporabljati na bolj kritičen in reflektiven način. Reflektivno naravo IKT pismenosti predstavijo *Educational testing service* v poročilu, kjer izpostavijo, da ta ne more biti definirana le kot obvladovanje tehničnih

veščin. Koncept IKT pismenosti mora biti razširjen na tak način, da vključuje tako kritične kognitivne veščine kot tudi uporabno tehničnih veščin in znanja. Kognitivne veščine vsebujejo splošno pismenost, na primer branje in štetje, pa tudi kritično razmišljanje in reševanje problemov. Brez takšnih veščin ni mogoče doseči IKT pismenosti (Martin 2006:10).

Prav to poročilo poda definicijo IKT pismenosti, ki je »uporaba digitalne tehnologije, komunikacijskih orodij, in/ali omrežij za dostop, upravljanje, integracijo in ustvarjanje informacij, za delovanje v družbi znanja« (Martin 2006:10). Van Joolingen (v Martin 2006: 11) pa pravi, a je IKT pismenost »interes, odnos in zmožnost posameznikov, da ustrezno uporabijo digitalno tehnologijo in komunikacijska orodja za dostop, upravljanje, integracijo in evalvacijo informacij, konstrukcijo novega znanja in komunikacijo z ostalimi, za uspešno sodelovanje v družbi«.

Clarke in Englebright (2003: 6, 55) podobno ugotovita, da je v definicijo osnovnega znanja oziroma poznavanja IKT potrebno vključiti tri aspekte , to so:

(1) funkcionalno znanje:

(a) veščine pri uporabi tipkovnice in miške; (b) uporaba strojne opreme (varno upravljanje z računalnikom, tiskalnikom, modemom, optičnim čitalcem in digitalnimi kamerami, vključujoč osnovno vzdrževanje, na primer menjava papirja ali kartuš v tiskalniku ter priključevanje opreme na računalnik); (c) aplikacije (uporaba različnih aplikacij programske opreme, na primer programi za predelava besedil, razpredelnice, podatkovne baze, urejevalniki spletnih strani, grafike, brskalniki in iskalniki); (č) poznavanje operacijskih sistemov (na primer za urejanje map in datotek); (d) uspešna predstavitev informacij; (e) uspešno lociranje informacij

(2) strukturalno razumevanje:

(a) prenosljive veščine in znanje; (b) razumevanje razlike med operacijskim sistemom in aplikacijo; (c) razumevanje strukture interneta; (č) identificiranje problemov strojne in programske opreme; (d) razumevanje strukture WWW (angl. worldwide web) oziroma spleta; (e) razumevanje hipermedija; (f) razumevanje oblike/strukture internetnih strani

(3) generične veščine:

(a) elektronsko pisanje (na primer e-pošta); (b) spletne diskusije, skupaj s predpisi za vedenje na internetu oziroma socialnimi veščinami (angl. netiquette); (c) učinkovita uporaba internetnih strani; (č) ocenjevanje kvalitete informacij; (d) iskanje po spletu; (e) upravljanje časa; (f) reševanje problemov; (g) iskanje informacij; (h) ocenjevanje informacij na spletu; (i) urejanje spletnih virov; (j) virtualno delovno sodelovanje; (k) predstavljanje/oblikovanje informacij (predstavitvene grafike); (l) prevzemanje odgovornosti; (m) samoupravljanje; (n) samoocenjevanje; (o) delovno sodelovanje; (p) branje in zapisovanje; (r) raziskovanje in iskanje veščin; (s) analiziranje; (š) veščine učenja; (t) pisanje za spletno branje; (u) oblikovanje publikacij.

3.2.5. Medijska pismenost

Medijska pismenost se je razvila iz kritičnega ocenjevanja množičnih medijev. AMLA (Alliance for a media literate America) ponuja sledečo definicijo, ki pravi, da je medijska pismenost »vrsta komunikacijskih sposobnosti, vključno z zmožnostjo dostopa do analize, ocene in komuniciranja informacij v različnih oblikah ... in predstavlja nujen, neizogiben in realen odgovor na kompleksno, konstantno spreminjajoče se elektronsko okolje in informacijsko izobilje, ki nas obkrožata« (Martin 2006: 14).

Evropska komisija pa s svojo iniciativo eLearning (eUčenje) razlaga, da medijska pismenost pomaga državljanom razviti kritično razmišljanje in produkcijske sposobnosti, ki jih potrebujejo za življenje v medijski kulturi 21. stoletja – medijska pismenost je »zmožnost tekoče komunikacije v vseh starih in novih medijih, tako kot tudi zmožnost dostopa, analize in ocene podob, besed in zvokov, ki jih srečujemo v vsakodnevnem življenju« (Martin 2006: 14).

3.2.6. Vizualna pismenost

Vizualna pismenost je »zmožnost, da preko poznavanja osnovnih vizualnih elementov razumemo pomen in sestavine podobe« (Pomona College 1998). Debes (v Martin 2006:

15) je prvi, ki označi vizualno pismenost kot »skupino vizualnih sposobnostih, ki jih lahko razvije človek s tem, ko nekaj gleda in ob tem doživlja še druga izkustva«. Vizualno pismen posameznik torej z gledanjem razume več kot objekt opazovanja primarno predstavlja. Podobno lastnost vizualne percepcije poudari tudi Dondis (v Martin 2006: 15), ki pri vizualni pismenosti vleče vzporednico z klasično pismenostjo. Razlaga, da ima pismenost to osnovno lastnost, da se znotraj družbe ustvarjajo stvarjem pripisani pomeni, ki so razumljivi vsem, ter da mora vizualna pismenost delovati znotraj teh meja – mora »zgraditi osnovne sisteme za učenje, prepoznavanje, ustvarjanje in razumevanje vizualnih sporočil« (Dondis v Martin 2006: 15).

3.2.7. Omrežna pismenost

Še eden v vrsti digitalnih pismenosti je pojem omrežne pismenosti, ki pomeni »sposobnost razumevanja sistema kot je internet ter sposobnost uporabe orodij za lokalizacijo, dostop do informacij ter učinkovito uporabo informacij v mrežnem okolju, kot je svetovni splet« (Vilar in Kavčič-Čolić 2008). Po drugi definiciji pa je omrežna pismenost »sposobnost identifikacije, dostopa in uporabe elektronskih informacij z informacijskega omrežja« (Hu 1996).

3.2.8. Informacijska pismenost

Informacijska pismenost je težko opredeljiv koncept, saj ima tako razsežnost, da ne obstaja enotna razlaga. V literaturi se pojavljajo izmenjujoče se definicije informacijske pismenosti. Nekatere govorijo o informacijski pismenosti kot o bibliografskem poučevanju ali izobraževanju uporabnikov (angl. user education) predvsem v visokošolskih knjižnicah, kar ponavadi izhaja še iz pred-digitalnih časov, druge pa se osredotočajo na računalništvo in digitalno pismenost, torej na pomembnost znanja računalniških veščin.⁴

⁴ Kot predstavljeno v prejšnjem poglavju, definicije digitalnih pismenosti izpostavljajo tudi pomen kritične evalvacije in refleksije in ne le računalniških veščin.

3.2.8.1 Informacijska pismenost kot sposobnost poiskati informacije

Z ene strani se o informacijski pismenosti govori predvsem kot o zmožnostih, ki naj jih poseduje posameznik, da bo znal informacije izkoriščati v njihovi polni širini, ter s pomočjo teh informacij razviti svoj potencial. SASC (Southern association of colleges and schools) jo definira kot »zmožnost najti oceniti in uporabiti informacijo, zato da bi postali posamezniki, ki se vse življenje učijo« (Bulldogs 2008). Podobno definicijo predstavi tudi SUNY (State university of New York), kjer informacijska pismenost pomeni »zmožnost prepoznati potrebo po informaciji in najti, oceniti, učinkovito uporabiti in sporočiti informacijo v njenih številnih formatih« (Bulldogs 2008). Sposobnost prepoznati potrebo po informaciji izpostavi tudi Novljan (v Vilar in Kavčič-Čolić 2008) v svoji definiciji informacijske pismenosti kot »sposobnost opredelitve informacijske potrebe, pridobivanja, vrednotenja in uporabe informacije iz različnih virov«.

Najbolj obče sprejeta definicija ter tudi v literaturi najbolj pogosto podana in komentirana kot najustreznejša, je tista knjižnična definicija, ki jo je podala *American Library Association* (ALA), kjer informacijska pismenost pomeni »prepoznati informacijsko potrebo, najti informacijo, jo oceniti in jo učinkovito uporabiti« (v Vilar in Kavčič-Čolić 2008).

Informacijsko pismen posameznik mora tako v skladu z obstoječimi definicijami (Vilar in Kavčič-Čolić 2008):

- prepoznati informacijsko potrebo in jo opredeliti
- učinkovito in uspešno uporabljati različne vire in strategije poizvedovanja
- kritično ovrednotiti informacije
- učinkovito in ustvarjalno uporabiti informacije
- uporabljati ustrezne elemente za ocenjevanje dela
- razumeti pomen informacij in jih uporabljati etično in zakonito.

V ALA (2006) sklenejo, da so informacijsko pismeni ljudje tisti, ki »so se naučili učiti. Vedo kako se učiti, ker vedo na kakšen način je znanje organizirano, ker znajo poiskati informacije ter jih uporabiti na tak način, da se lahko ostali učijo od njih. To so ljudje, ki so

pripravljeni na vseživljenjsko učenje, ker lahko vedno najdejo informacije potrebne za katerokoli nalogo ali odločitev, s katero se soočajo».

3.2.8.2 Informacijska pismenost kot sposobnost delovanja v digitalni dobi

Informacijska pismenost naj bi v najožjem smislu pomenila praktične sposobnosti, potrebne za uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije ter tiskanih ali elektronskih informacijskih virov. Eisenberg, Lowe in Spitzer (v Vilar in Kavčič-Čolić 2008) pravijo, da vizualna, medijska, računalniška, digitalna in mrežna pismenost pogojujejo informacijsko pismenost, torej so eden njenih sestavnih delov.

Digitalno obdobje ter digitalne tehnologije (IKT) zaznamujejo vse omenjene pismenosti, pri čemer lahko sklepamo, da je informacijska pismenost nadgradnja digitalnih pismenosti (Mutch v Andretta 2005:12). Informacijska ter digitalne pismenosti so torej medsebojno odvisne, pomemben poudarek tega podpoglavja pa je na dejstvu, da informacijska pismenost torej ni le znanje o informacijah (iskanje, vrednotenje, uporaba) temveč tudi poznavanje računalnika, njegovega delovanja in znanje povezanih digitalnih pismenosti.

3.2.8.3 Informacijska pismenost kot vseobsegajoč koncept sodobne pismenosti

V digitalnem svetu je potrebno veliko znanja in tudi različnih veščin, zato je informacijska pismenost, kot vseobsegajoč koncept, nujno potrebna temeljna podlaga. Shapiro in Hughes (1996) jo orišeta kot obliko liberalne vede, ki »se razprostira preko znanja kako uporabiti računalnike in dostopati do informacij, ter je razumljena kot kritična refleksija na samo naravo informacij, njihovo tehnično infrastrukturo in njihov socialni, kulturni in celo filozofski kontekst in vpliv».

Informacijska pismenost od obstoječih in potencialnih uporabnikov zahteva veščine in sposobnosti, ki jim bodo omogočile uporabo IKT. Zmožnost brskanja in krmarjenja v kiberprostoru – paralelnem svetu na medmrežju – ter razumevanje hiperteksta in

multimedijskih dokumentov zahteva tako tehnične veščine za uporabo interneta in IKT kot tudi veščine pismenosti, da lahko te informacije interpretiramo (UNESCO 2008).

Shapiro in Hughes (1996) predstavita 7 dimenzij pismenosti, ki obsegajo tradicionalno računalniško oziroma digitalno pismenost in informacijsko pismenost kot sposobnost iskanja informacij:

- *»orodna« pismenost* ali zmožnost razumevanja in uporabe praktičnih in konceptualnih orodij IKT (programska oprema, strojna oprema, osnove računalniških in mrežnih aplikacij, osnovni koncepti algoritmov, podatkovnih struktur in mrežnih topologij in protokolov)
- *pismenost sredstev* ali zmožnost razumeti obliko, format, lokacijo in metode dostopa do informacijskih virov (avtorja to enačita z knjižničnim razumevanjem informacijske pismenosti)
- *socialno-strukturalna pismenost* ali vedenje, da so in kako so informacije umeščene in ustvarjene v socialnem kontekstu (kako informacije padejo v življenje različnih skupin, v institucije in socialna omrežja ter socialni procesi, skozi katere so ustvarjene)
- *raziskovalna pismenost* ali zmožnost razumevanja in uporabe orodij, ki temeljijo na IKT in so pomembna za raziskovalce (poznavanje za posamezne discipline specifičnih računalniških programov pa tudi razumevanje njihovih omejitev, na primer za kvantitativno analizo, kvalitativno analizo, simulacijo)
- *objavljalna pismenost* ali zmožnost oblikovanja in objavljanja raziskav in idej na elektronski način, v tekstovni in multimedijski obliki (WWW, elektronska pošta, CD-ROM)
- *pismenost razvijajoče se tehnologije* ali zmožnost konstantnega sprotnega prilagajanja, razumevanja, ovrednotenja in uporabljanja pojavljajočih se inovacij v IT (razumevanje človeškega, organizacijskega in socialnega konteksta tehnologij)
- *kritična pismenost* ali zmožnost kritične evalvacije intelektualnih, človeških in socialnih moči in slabosti, potencialov in omejitev, koristi in stroškov IT (z zgodovinske, filozofske, socio-politične in kulturne perspektive).

3.2.9 E-pismenost

Pojem je eden najnovejših s tega področja, ustvarjen predvsem z namenom razlaganja zблиževanja in pojavljanja različnih pismenosti, potrebnih za funkcioniranje v digitalni dobi. Obravnavan je kot nekakšen vseobsegajoč koncept pismenosti, ki ga sestavljata informacijska in računalniška pismenost (Kope 2006: 68). Kope pa informacijski in računalniški pismenosti dodaja še tretjo, t.j. akademsko pismenost kot dodatne veščine, ki sestavljajo e-pismenost (2006: 69). S slednjo se opisuje veščine, ki jih potrebujejo študenti, da uspejo v visokošolskem okolju ali pa bolj natančno »niz obnašanj, ki sovpada s formalno izobraženimi« (Williams in Snipper v Kope 2006: 71) in »zmožnost funkcioniranja znotraj tekstov in žanrov Zahodnih tradicij /.../« (Pugh in drugi v Kope 2006: 71). Akademsko pismenost je v tem sklopu predstavljena s širokim spektrom učnih veščin in strategij: (1) kritično in analitično razmišljanje, (2) reševanje problemov, (3) študijske strategije specifične za posamezno disciplino, (4) aktivno poslušanje in učenje na predavanjih, (5) napredne bralne sposobnosti, (6) vizualno učenje (grafi, diagrami, animacije idr.), (7) priprave na izpit in pisalne strategije, (8) predstavitvene sposobnosti, (9) koncentracija in spomin, (10) čas, breme dela in samoupravljanje, (11) skupinske veščine, (12) učenje z in zaradi tehnologije.

3.3. Prepletanje pismenosti v digitalni dobi

Pri definicijah vseh sodobnih pismenosti je torej razvidno, da poudarek ni na sami uporabi medija, torej le na tehničnih zmogljivostih ali pa kompetencah posameznikov, ampak tudi na kritični evalvacijski sposobnosti.

Prepletanje se prične pri poskusu opredelitve »tiste prave«, sodobne pismenosti. O digitalni pismenosti lahko govorimo kot o pismenosti za digitalno dobo, vendar je pojem morda malce preveč omejen na refleksijo, na tisto, kar nam ponuja IKT in premalo na vseživljenjsko učenje, ki ga, po definiciji ALA (v Vilar in Kavčič-Čolić 2006), poudarja koncept informacijske pismenosti. Po drugi strani je potrebno biti pozoren, da se ne omejimo le na to definicijo, ker le-ta premalo poudarja tehnični vidik. Ta vidik na primer poudarja računalniška pismenost, ki je, bolj kot ne, omejena le na dejansko uporabo

računalnika, torej poznavanje njegovih funkcij. Prav tako pa je slednji močno sorodna tudi IKT pismenost, kjer se poudarja funkcionalno znanje in generične veščine ter razumevanje strukture računalnikov, ne gre pa zavreči dejstva, da poudarja tudi kognitivne veščine. Za razumevanje zahtev sodobne pismenosti se morda zdi najprimernejša definicija informacijske pismenosti, ki sem jo podala že v enem od zgornjih poglavij. Njena avtorja, Shapiro in Hughes (1996), sta na to temo napisala članek *Information literacy as a liberal art*, v katerem razlagata informacijsko pismenost kot znanje, ki se ukvarja tako s poznavanjem uporabe računalnikov in dostopa do informacij kot tudi s kritično refleksijo posameznikov na naravo informacij, njihovo tehnično infrastrukturo in njihov socialni, kulturni pa tudi filozofski kontekst in vpliv. Informacijska pismenost je torej razumljena kot neka nova pismenost, ki v bistvu vsebuje oziroma inkorporira vase vse pismenosti sodobne družbe.

Veliko avtorjev se ukvarja z vprašanjem različnih pogledov na pismenost v sodobni družbi. Bawden (v Webb in Powis 2004: 11) pravi, da literatura s področja raziskovanja knjižnične, računalniške, IT, medijske, digitalne pa tudi vizualne pismenosti narašča. V zadnjem času se zaradi nasičenosti pojmovanj pismenosti v sodobni družbi pojavlja tudi koncept multipismenosti (angl. multiliteracies). V *New London Group* temu konceptu pravijo: »širši pogled na pismenost, ki vključuje vse medije« (v Webb in Powis 2004: 11). Bawden zaključuje, da sta ime in natančna definicija manj pomembna kot spoznanje, da je za ravnanje znotraj trenutnega informacijskega okolja potreben »kompleksen in širok model pismenosti«, ki ga je smiselno podpirati kot »centralni del načel in praks informacijske znanosti« (Bawden v Webb in Powis 2004: 12).

Definirati torej, ali govorimo o digitalni ali informacijski pismenosti, ali pa celo o e-pismenosti, je torej, kot zaključuje Bawden, nesmiselno. Najbolj smiselno je razložiti in nakazati na elemente in zahteve sodobne pismenosti, ki bodo posameznikom omogočile, da v informacijski družbi izkorišča njene ter tudi svoje potenciale. V sodobni družbi namreč obstaja neka široka »zahteva«, t.j. ustvarjanje posameznikov, ki so sposobni in izobraženi na vseh področjih.

3.4. Komunikacijska kompetenca

Čeprav je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika kompetenca razložena kot »pristojnost, pooblastilo« (SSKJ 1994: 419), jo v kontekstu komuniciranja bolje označuje »spodobnost, zmožnost«. Komunikacijska kompetenca v tem primeru torej pomeni sposobnost komuniciranja oziroma pripravljenost posameznika, da komunicira. Pod sposobnost oziroma znanje komunikacije lahko prištevamo: znati poslušati, znati komunicirati oziroma se jasno izpovedovati, torej znati jasno povedati svoje misli, znati »sodelovati« s človekom, znati spoštovati tuje mnenje in mišljenje, znati brati tudi neverbalno govorico. Vendar pa je v kontekstu IKT komunikacijska kompetenca predstavljena malo drugače.

Komunikacijska kompetenca ali zmožnost je individualna zmožnost posameznika, Nurmela in Vihera (v Vehovar in Vukčević 2001: 16) pa pravita, da je le-ta tudi opredeljujoča lastnost informacijske družbe. Koncept je s strani *Commision on learning resources and instructional technology* definiran kot »zmožnost najti, oceniti, uporabiti in komunicirati informacijo v vseh različnih možnih formatih« pa tudi kot »zlitje ali integracija knjižnične pismenosti, računalniške pismenosti, medijske pismenosti, tehnološke pismenosti, etičnosti, kritičnega razmišljanja in komunikacijskih sposobnosti« (Bulldogs 2008).

Vpetost v moderne komunikacijske procese zahteva od posameznikov celo vrsto sposobnosti za uporabo komunikacijskih naprav (Nurmela in Vihera v Vehovar in Vukčević 2001: 16-17):

- izbrati pravo orodje/napravo za določeno nalogo
- sestaviti sporočilo, ki ustreza načinu komunikacije in napravi, ki jo uporabljamo
- sprejeti sporočilo in ga pravilno interpretirati
- sodelovati v interakciji
- oceniti zanesljivost sporočila
- uporabiti komunikacijska orodja za vsakdanje naloge
- razumeti strukture in storitve mrež, ki jih v družbi uporabljamo za komuniciranje sporočil in način, kako vplivajo na dejanja posameznikov.

Oprelitve komunikacijske kompetence popolnoma ustrezajo zahtevam sodobne družbe po določeni vrsti znanja. Sposobnosti za uporabo komunikacijskih naprav, kot jih opredelita Nurmela in Vihera (v Vehovar in Vukčević 2001) vključujejo in se skladajo z grobimi definicijami skoraj vseh pismenosti, ki so potrebne ali značilne za digitalno dobo. Iz tega je jasno razvidno, da koncept komunikacijske kompetence vključuje razumevanje potreb sodobne družbe in potreb po znanju pripadnikov te družbe. Komunikacijska kompetenca tako rekoč opredeljuje pismenost sodobne družbe.

4. Digitalni razkorak

[razkorak -a m (a) publ. neskladje, neskladnost] (SSKJ 1994: 1122)

4.1. Osnovne opredelitve

Pojem digitalni razkorak ima številne sinonime, ki vsak zase pojasnjuje bistvo celotnega koncepta t.j. razlikovanje oziroma razkol med posamezniki v sodobni, informacijski družbi, temelječi na znanju in informacijah. Ta razkol se seveda nanaša predvsem na možnost dostopa do IKT. Izraz izhaja iz angleškega originala *digital divide* ali tudi redkeje uporabljen *digital gap*, kar pri nas prevzamemo kot digitalni razkorak, digitalno ali informacijsko ločnico (Dolničar in drugi 2002: 83). V mednarodni organizaciji OECD digitalni razkorak definirajo kot »razkorak med posamezniki, gospodinjstvi, podjetji in regijami na različnih socialnoekonomskih nivojih, glede možnosti in uporabe IKT, s poudarkom na uporabi interneta« (Dolničar in drugi 2002: 83).

Vendar pa poleg te poglobljene definicije obstaja še mnogo definicij in omenjanj koncepta digitalnega razkoraka s strani številnih avtorjev.⁵ Po D'Orville-u (2000) digitalni razkorak označuje »velikanske neenakosti v infrastrukturi IKT, zmožnostih uporabe IKT, finančni dosegljivosti in nepristranskosti dostopa do znanja in informacij ter ustrezne digitalne vsebine«. Mossberger in drugi (2003: 1) pravijo, da je bil termin digitalni razkorak uporabljen za »opisovanje vzorcev neenakega dostopa do informacijskih tehnologij glede na prihodek, raso, etnično pripadnost, spol, starost in geografsko lego, ki so se pojavili v sredini devetdesetih let«. Norris (2001: 4) o digitalnem razkoraku govori kot o popularni stenografiji za »kakršnokoli in vsako neenakost znotraj mrežne skupnosti«. V raziskavi *Falling through the Net: Defining the Digital Divide*, ki jo je leta 1998 opravila ameriška *National Telecommunication and Information Administration*, je digitalni razkorak razložen kot »neskladnosti v dostopu do telefonov, osebnih računalnikov (angl. PC – personal computer) in interneta preko določenih demografskih skupin« (Compaine ur. 2001: 18). Tudi Kennard (v Compaine ur. 2001: 195) podobno trdi, da digitalni razkorak razdružuje tehnološke »haves and have-nots« (tiste, ki imajo ter tiste, ki nimajo dostopa do

⁵ Dolničar in drugi. v članku Digitalni razkorak v Sloveniji iz leta 2002 predstavljajo številna pojavljanja termina »digitalni razkorak« v raznih besedilih, knjigah, tekstih in novinarskih člankih.

tehnologij), ter ločuje tiste, ki imajo »priključke na informacijsko avtocesto od tistih, ki so prisiljeni živeti v senci teh priključkov«.

Tabela 4.1.: Opremljenost z informacijsko-komunikacijsko tehnologijo (IKT) glede na tip gospodinjstva

	Gospodinjstva skupaj	Gospodinjstva z otroki	Gospodinjstva brez otrok
	delež (%)	delež (%)	delež (%)
Dostop do interneta	58	77	48
Namizni računalnik	63	86	52
Prenosni računalnik	19	25	16
Ročni računalnik	5	7	4
Mobilni telefon	90	99	86
Kabelska TV	54	58	52

Vir: SURS 2007

4.2. Dejavniki digitalnega razkoraka

Posedovanje in uporaba IKT je odvisna od samega posameznika, predvsem pa od njegovih lastnosti in značilnosti. Vehovar in Vukčević (2001: 15)⁶ pravita, da so te značilnosti predvsem posameznikovi (1) materialni, (2) kognitivni in (3) socialni viri:

- (1) Materialni viri prvotno pomenijo finančni proračun gospodinjstva, vendar pa se širše nanašajo tudi na količino prostega časa, ki ga posameznik lahko porabi za IKT
- (2) Kognitivni viri predstavljajo spretnosti, ki jih posameznik potrebuje pri uporabi IKT
- (3) Socialni viri pa vključujejo dostop do ljudi, ki imajo IKT in stopnjo, do katere nam ti ljudje lahko posredujejo informacije o IKT.

Dolničar (2008) pa razčlenitev dejavnikov digitalnega razkoraka predstavi na naslednji način:

- (1) zgodovinski; (2) socialnoekonomski; (3) geografski; (4) izobraževalni; (5) vedenjski; (6) generacijski; (7) fizična nezmožnost posameznikov ter (8) vsebine, pa tudi

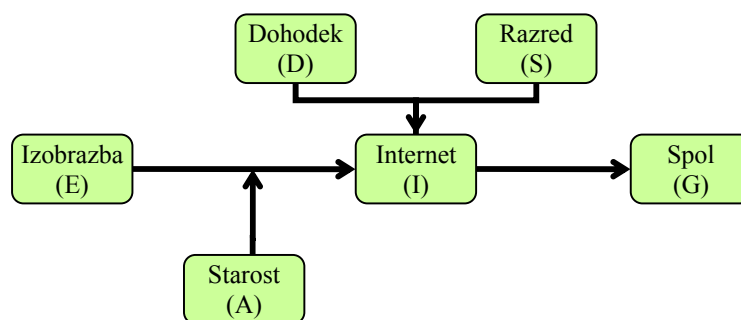
⁶ Leta 2001 sta za takratno MID (Ministrstvo za informacijsko družbo) opravila in napisala raziskavo RIS 2001 - Digitalni razkorak

(9) sociodemografske spremenljivke, to so dohodek, stopnja izobrazbe, velikost in tip gospodinjstva, starost, spol ter raso in jezikovno ozadje

(10) geopolitični vidiki dostopnosti interneta, to so vloga države, vrednost za odločevalce obdavčenje in prihodki

(11) individualne sposobnosti, to so (a) komunikacijska zmožnost (angl. communication capability), na primer uporaba IKT, razumevanje struktur in storitev mrež ter (b) informacijska, komunikacijska in tehnološka pismenost (angl. information and communication technology literacy).

Slika 4.1.: Socio-demografski dejavniki, ki opredeljujejo uporabo interneta

Vir: Dolničar in drugi 2002: 99

Problem digitalnega razkoraka opisuje problematiko posameznikove uporabe IKT in kakšno relevantnost ima IKT za posameznega uporabnika. Dejavniki digitalnega razkoraka so tako razdeljeni na sledeče (Digital Partners v Vehovar in Vukčević 2001:15):

- tehnološki dejavniki dostopa
- vsebina in njena relevantnost za uporabnika
- geopolitični vidiki dostopa

ali pa po Aichholzer in Schmutzer (v Vehovar in Vukčević 2001:15):

- raven dostopnosti (angl. accessibility): ta predstavlja socialno-kulturne, tehnične in ekonomske dejavnike, ki delijo skupine posameznikov na privilegirane z dostopom do IKT in interneta in depriviligirane brez dostopa

- raven uporabe: opredeljuje jo pismenost, invalidnost in vsebina kot dejavniki, ki delijo skupine posameznikov na tiste, ki imajo potrebne spretnosti in znanje za uporabo IKT in interneta in tiste, ki teh znanj nimajo.

Tabela 4.2.: Nekatero socio-demografske značilnosti (ne)uporabnikov interneta

	Nikoli	Manj kot enkrat na leto	Nekajkrat mesečno	Nekajkrat tedensko	Skoraj vsak dan	Večkrat dnevno	Skupaj	
							n	%
Spol								
Moški	28,3%	0	3,9%	13,2%	15,1%	39,5%	228	47,2%
Ženska	38,8%	1,8%	4,8%	7,6%	9,7%	37,3%	256	52,8%
SKUPAJ	33,8%	1,0%	4,4%	10,2%	12,2%	38,4%	484	100%
Starost								
12-19			1,0%	16,1%	16,3%	66,7%	62	12,9%
20-29	9,1%		4,4%	12,9%	13,1%	60,5%	89	18,6%
30-39	20,3%	4,9%	8,9%	5,1%	19,1%	41,7%	94	19,5%
40-49	35,1%		4,0%	15,6%	13,3%	32,1%	92	19,2%
50 let in več	72,9%		2,9%	4,3%	5,1%	14,7%	143	29,8%
SKUPAJ	34,1%	1,0%	4,3%	9,7%	12,3%	38,6%	481	100%
Izobrazba								
Nedokončana OŠ	100,0%						3	0,6
Osnovna šola	79,2%		1,9%		9,3%	9,6%	69	17,4
Poklicna šola	48,9%	3,8%	9,4%	8,4%	9,9%	19,7%	123	31,0
Srednja šola	30,3%		3,9%	15,4%	10,7%	39,6%	126	31,9
Višja/visoka šola	10,7%		5,0%	16,0%	17,0%	51,3%	57	14,3
Univerza	13,3%			1,9%	9,9%	75,0%	19	4,9
SKUPAJ	41,4%	1,2%	5,2%	9,9%	11,0%	31,3	396	100%
Regija								
Osrednja Slovenija	31,4%	1,5%	4,0%	7,7%	13,9%	41,5%	140	28,9%
Vzhodna štajerska	31,9%		1,8%	10,1%	10,9%	45,2%	93	19,3%
Savinjska	40,0%	3,9%	11,2%	4,7%	6,7%	33,4%	62	12,8%
Gorenjska	27,9%		5,2%	9,7%	18,1%	39,0%	51	10,5%
Goriška	37,2%		6,0%	1,3%	22,2%	33,3%	28	5,8%
Obalna	32,9%			31,9%	2,3%	32,9%	34	7,1%
Dolenjska	32,8%		5,6%	15,3%	11,0%	35,3%	47	9,7%
Prekmurje	48,6%			10,4%	14,2%	26,8%	29	6,0%
SKUPAJ	33,8%	1,0%	4,4%	10,2%	12,2%	38,4%	484	100%

Vir: RIS 2007

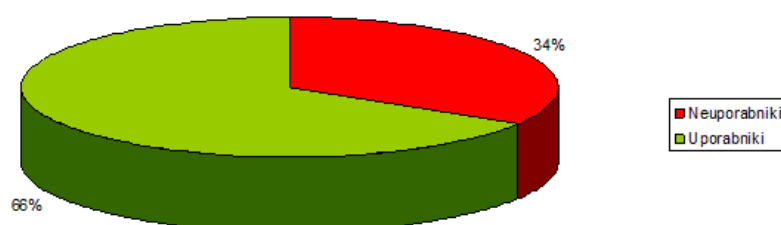
4.3. Klasifikacije pojma digitalni razkorak

Klasifikacije pojma obstajajo na več ravneh. Ena je povzeta po znanstvenem članku Digitalni razkorak v Sloveniji (Dolničar in drugi 2002), kjer avtorji govorijo o več ravneh digitalnega razkoraka: prva raven, dvojni digitalni razkorak, drugi digitalni razkorak ter tretji digitalni razkorak. Mossberger in drugi (2003) sam pojem klasificirajo na malce drugačen način. Trdijo, da je »prevlada programov, debat in raziskav omejena predvsem na problem *dostopa* do tehnologij« (Mossberger in drugi 2003: 1). Pri sami definiciji pa je po njihovem mnenju potrebno gledati širše – postavljajo jo na širše temelje, ki vključujejo številne oziroma multiple razkorake: razkorak v dostopu (angl. *access divide*), razkorak v veščinah (angl. *skills divide*), razkorak v ekonomskih priložnostih (angl. *economic opportunity divide*) in demokratični razkorak (angl. *democratic divide*) (Mossberger in drugi 2003:2). Norris (2001) pa opredeli svojo klasifikacijo oziroma opredeli tri aspekte, ki jih po njenem mnenju vsebuje koncept digitalnega razkoraka. O konceptu govori kot o multidimenzionalnem fenomenu, ki ga sestavljajo globalni razkorak (angl. *global divide*), socialni razkorak (angl. *social divide*) in demokratični razkorak (angl. *democratic divide*).

4.3.1. Prva raven digitalnega razkoraka

Osnovni koncept oziroma raven razkoraka – prvi digitalni razkorak – predstavljajo prav v uvodu poglavja omenjene definicije. Dolničar in drugi (2002) tako prvo raven digitalnega razkoraka poenostavljeno opredelijo kot »razlike med tistimi, ki uporabljajo internet, in ostalimi«.

Graf 4.1.: Uporaba interneta v Sloveniji

Vir: RIS 2007

4.3.2. Dvojni digitalni razkorak

Druga raven digitalnega razkoraka t.j. dvojni digitalni razkorak (angl. dual digital divide) opredeljuje razlike znotraj neuporabnikov interneta. Reddic in drugi (v Dolničar in drugi 2002) predstavlja tipologijo neuporabnikov, pri kateri posameznike razvršča z ozirom na kriterij '(ne)zanimanje za internet' ter kriterij 'ovire za uporabo interneta'. Neuporabnike interneta s pomočjo le-teh deli na tri tipe, in sicer:

(1) neuporabniki prvega tipa so posamezniki, ki se zavedajo vrednosti interneta za izpolnjevanje osebnih in poslovnih potreb; problem jim predstavljajo primarne ovire, to so stroški ter pomanjkanje tehničnih večin, pa tudi omejena informacijska pa tudi splošna pismenost,

(2) neuporabniki drugega tipa so posamezniki, ki v uporabi interneta ne prepoznajo vrednosti za ekonomske in družbene potrebe ter jih internet ne zanima; problem jim prav tako predstavljajo tehnično neznanje ter previsoki stroški,

(3) neuporabniki tretjega tipa so posamezniki, ki so od uporabe interneta še posebej oddaljeni, ter najverjetneje sploh ne zaznavajo koristi od dostopanja do interneta; problem jim predstavljajo tehnične in socialne sposobnosti ter predvsem interes.

Tabela 4.3.: Razlogi za neuporabo interneta

	Sploh ni ovira	Ni ovira	Niti – niti	Je ovira	Zelo velika ovira	Ne vem	Skupaj	
nimam dovolj časa	62,1%	6,7%	9,0%	7,9%	11,6%	2,8%	509	100,0%
drugi člani gospodinjstva me ovirajo	91,0%	3,1%	1,6%	0,4%	1,4%	2,5%	510	100,0%
tekoči stroški uporabe so preveliki	39,7%	9,4%	13,8%	9,8%	20,0%	7,3%	509	100,0%
ustrezen računalnik je predrag	43,5%	7,8%	10,0%	12,0%	20,4%	6,3%	510	100,0%
premalo je koristnih in zanimivih vsebin na internetu	60,2%	9,1%	7,9%	2,8%	3,9%	16,2%	507	100,0%
ne bi znal/a uporabljati	22,0%	7,7%	13,3%	13,3%	41,4%	2,4%	505	100,0%
slabo znanje angleščine	21,1%	7,3%	14,4%	12,8%	42,1%	2,4%	508	100,0%
sem že prestar/a oziroma še premlad/a	33,2%	5,7%	16,1%	13,0%	29,9%	2,2%	509	100,0%
to me ne zanima	20,2%	5,3%	10,0%	12,2%	49,6%	2,7%	510	100,0%

Vir: RIS 2005

4.3.3. Drugi digitalni razkorak

Drugi digitalni razkorak (angl. second digital divide) poenostavljeno opredelimo kot razkorak, ki se nanaša na razlike v izkušnjah posameznikov pri uporabi interneta. Razlaga, da naj bi imeli tisti, ki so dlje povezani v internet prednost pred tistimi, ki so se šele pred kratkim povezali. Prednost se tako najverjetneje izraža v samem znanju uporabe računalnikov ter posledično interneta, kritičnega ovrednotenja informacij, ki jih posameznik na internetu najde, verjetnost napredovanja oziroma povečanja zmogljivosti osebnega računalnika je večja pri posameznikih, ki so že poznavalci IKT tehnologij ter koncepta interneta, ipd.

4.3.4. Tretji digitalni razkorak

Tretji digitalni razkorak sledi drugemu kot njegovo poglobljeno razumevanje. Opredeljuje namreč vrzel med tistimi, ki imajo »možnost dostopanja do širokopasovnih povezav v internet, ki bodo lahko izkoristili prednosti nove generacije internetnih storitev, in ostalimi« (Dolničar in drugi 2002).

Tabela 4.4.: Vrsta internetne povezave v gospodinjstvih¹⁾

	1. četrletje 2006	1. četrletje 2007
	delež (%)	delež (%)
Ozkopasovna povezava²⁾	21	14
Širokopasovna povezava	34	44
Modem	16	9
ISDN	7	6
xDSL	21	29
Kabelski dostop	11	13
WAP, GPRS	23	24
UMTS	4	7

1) Gospodinjstva lahko dostopajo do interneta prek več vrst povezav.

2) Gospodinjstva, ki uporabljajo samo ozkopasovno povezavo do interneta.

Vir: SURS 2007

Sledeča pojmovanja digitalnega razkoraka se nanašajo predvsem na prvi digitalni razkorak, t.j. razlike med tistimi, ki uporabljajo internet ter tistimi, ki interneta ne uporabljajo oziroma vprašanje dostopa do interneta. Dostop obravnavajo kot glaven razlog za nastanek

in obstanek razlik med posamezniki in družbenimi skupinami, kot posledico neenakomernega dostopa pa obravnavajo različne vidike razkoraka kot rezultat socialne stratifikacije, razlik med državami, priložnostih posameznikov ter tudi demokratičnosti.

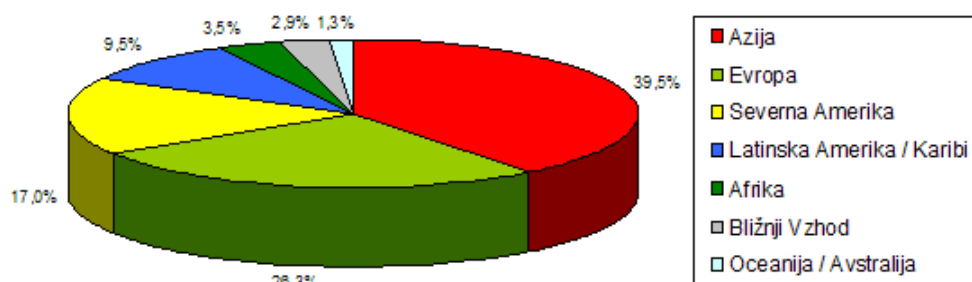
4.3.5. Socialni razkorak

Obravnava socialno stratifikacijo z vidika širjenja digitalnega razkoraka znotraj družb. Pojem torej opisuje socialno izključenost določenih družbenih skupin ali okolišev, na primer »revnejše soseske, gospodinjstva delavskega razreda ali obrobne ruralne skupnosti« (Norris 2001: 10) in pa opredeljuje razlike med posamezniki v družbah. Različne demografske značilnosti imajo tako veliko vlogo pri opredeljevanju socialnega razkoraka. V ZDA na primer še vedno obstajajo razlike v penetraciji interneta glede na dohodek in izobrazbo, različne rasne in etnične skupine, med starimi in mladimi, med enostarševskimi in dvostarševskimi družinami ter tudi tistimi, ki imajo ter tistimi, ki nimajo nezmožnosti (Norris 2001: 11). V Sloveniji situacija ni preveč drugačna. Dolničar in drugi (2002: 95) kot glavne dejavnike razkoraka opredelijo »starost, izobrazbo, družbeni sloj, zaposlitev, mesečni dohodek gospodinjstva, zakonski stan, prisotnost otrok v gospodinjstvu, ruralna območja in velikost naselja«.

4.3.6. Globalni razkorak

Opremljen je kot razkorak »med informacijsko bogatimi in revnimi« (Dolničar in drugi 2003: 91) ali kot aspekt te opredelitve - razkorak med »razvitimi in nerazvitimi državami« (Vehovar 2002: 77). Tako se med svetovnimi regijami »poplavljenimi« (Norris 2001: 4) z internetom znajdejo:

Graf 4.2.: Uporabniki interneta po svetu

Vir: World internet users 2008

Na *Internet world stats* (2008) ocenjujejo, da je bilo 31. marca 2008 na svetu 1,407,724,920 uporabnikov interneta oziroma 21.1% svetovne populacije, 30. junija pa že 1,463,632,361 oziroma 21.9% svetovne populacije. Kot je razvidno v zgornjem grafu jih največ prihaja iz Azije, Evrope in severne Amerike. Vendar pa je pri globalnem razkoraku pomembnejše vprašanje, kaj se dogaja v državah, kjer internet ni tako močno penetriral v družbo.

Kakšno vlogo torej igra tehnologija? Optimisti se opirajo na pozitivno vlogo interneta kot dejavnika, ki bo transformiral revščino v razvijajočih se družbah. Skeptiki dvomijo, da bodo nove tehnologije naredile kakršnokoli spremembo. Pesimisti pa poudarjajo, da bodo IKT še dodatno zaostri razkorak (Norris 2001: 9). Dejstvo je, da če IKT spodbujajo razvoj, ga ne bodo spodbudile le v državah in družbah v razvoju, temveč tudi v družbah z visoko stopnjo razvoja. Vprašanje je, če bodo torej manj razvite družbe dolgoročno sploh kdaj ujele razvitost ostalih ter s tem eliminirale globalni razkorak, ali kot piše Norris za države v razvoju »njim bo dano, kar je včasih bilo« (Norris 2001: 5).

4.3.7. Razkorak v ekonomskih priložnostih

Je razkorak, ki temelji na nepoznavanju tehnologije ter predvsem na pomanjkanju računalniških veščin (Mossberger in drugi 2003: 60). O njem govorijo v okvirih »nove ekonomije«, rezultata vpeljave IKT, ki je prinesla široko ekonomsko prestrukturiranje – »povečane ekonomske razlike, izginjanje del zaradi avtomatizacije, oblikovanje novih

modelov dela, prilagajanje organizacijskih praks in spremenjene tradicionalne karijerne poti« (Mossberger in drugi 2003: 60). Avtorji se opirajo na tri določene aspekte, preko katerih lahko tehnologija in njeno poznavanje ter razumevanje vplivata na ekonomske priložnosti, to so: uporaba IKT v službi, iskanje službe preko IKT ter učenje preko IKT. Omenjeni razkorak pomeni zmožnost posameznikov učenja tehnologije in računalniških veščin, s katerimi bodo konkurenčni na trgu dela v tej t.i. »novi ekonomiji«. V OECD zaključijo, da IKT omogoča inovacije, ki »transformirajo načine, na katere delujejo gospodarstva ter ljudje znotraj njih« (v Mossberger in drugi 2003: 62). Posamezniki naj zato za svojo uspešnost delajo na učenju in poznavanju računalniških veščin.

4.3.8. Demokratični razkorak

O njem govorijo tako Mossberger in drugi (2003) kot tudi Norris (2001). Slednja ga definira kot razlike »med tistimi, ki uporabljajo in tistimi, ki ne uporabljajo mnogovrstnih političnih virov na voljo preko interneta za civilni angažma« oziroma udejstvovanje v družbi (Norris 2001: 12). Mossberger in drugi (2003: 87) pa se sprašujejo ali se demokratični razkorak pojavlja kot »posledica razkoraka v dostopu ter veščinah«. Digitalne tehnologije so mehanizem, ki omogoča alternativne kanale za civilno akcijo – »politične debatne sobe, elektronsko glasovanje na splošnih volitvah ter pri referendumih, mobilizacija virtualnih skupnosti in revitalizacija stopenj množične participacije v javnih zadevah« (Norris 2001: 13).⁷

⁷ Vsebinsko koncepta demokratični razkorak širše zastavljam v naslednjem poglavju.

5. Egalitarnost vs. elitizem

5.1. Informacijska dostopnost

[**dostop** -opa m (o o) *možnost priti, vstopiti kam*] (SSKJ 1994: 163)

O informacijski dostopnosti govorimo kot o dejavnih oziroma elementih, ki vplivajo na posameznikovo možnost in zmožnost dostopanja do informacij. IKT so nam omogočile različne načine dostopanja do informacij, vendar pa je vprašanje, ali dejansko res vsi državljani te načine koristijo, ter kateri so tisti dejavniki, ki nekaterim to koriščenje omogočajo ali onemogočajo. Internet ponuja širok spekter informacij ter omogoča državljanom, da dostopajo in najdejo točno tiste informacije, ki jih iščejo, vendar pa se spet pojavlja vprašanje fizičnega dostopa do interneta pa tudi kompetenc posameznikov – ali znajo ponujene informacije najti ter razumeti in kritično ovrednotiti. Na drugi strani pa se poraja vprašanje *agenda-settinga*, ki ga imajo morda oblikovalci (vsaj državnih) spletnih strani – s katerim lahko omejujejo količino in kakovost informacij, kot je bilo v času »starih« medijev.

5.1.1. Model štirih sfer

Elemente, ki lahko regulirajo dostop do informacij, je v svojem *modelu štirih sfer* razložil Trček (2003 90-150). Model štirih sfer predstavlja »model odnosa med družbenim sistemom in družbenimi akterji na eni strani ter med infrastrukturnimi lastnostmi in družbenim delovanjem na drugi strani« (Trček 2003: 90). Dve sferi, tehnosfera in politosfera, predstavljata lastnosti sistema, ostali dve, sociosfera in infosfera, pa lastnosti posameznikov in kolektivnih akterjev. Model tako obsega glavna vprašanja dostopa do informacij, to so: vprašanje infrastrukture, sposobnosti posameznikov ter katere oziroma kakšne informacije so nam na voljo.

O *tehnosferi* Trček (2003) govori, kot o informacijski infrastrukturni razvitosti posameznih družbenih sistemov. Tehnosfera zato, ker je njena lastnost predvsem tehnična razvitost oziroma gre za tehnične značilnosti razvitosti – »razvitost in razvejanost telekomunikacijskega omrežja, omrežja kableske televizije, razmerju med digitalnostjo in

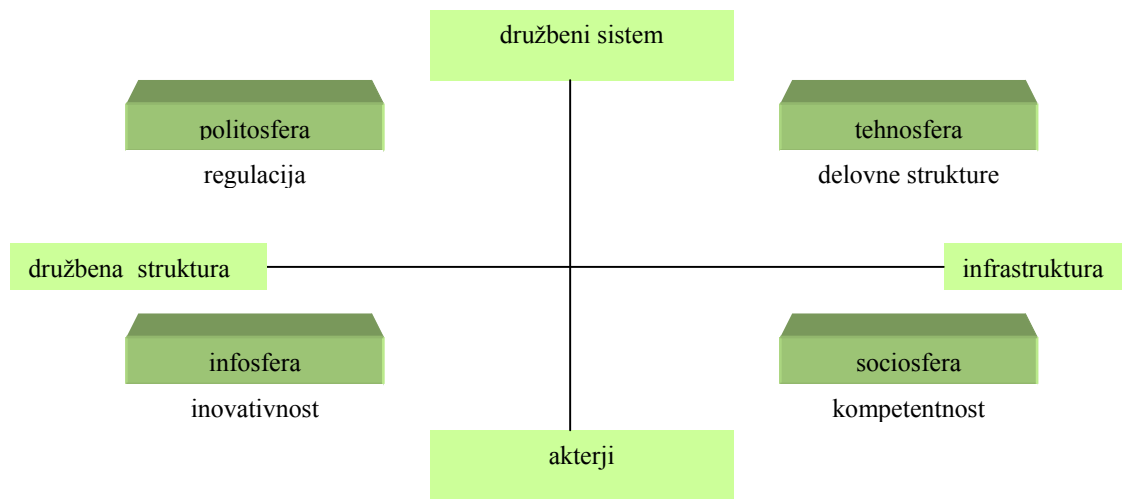
analognostjo telefonskega omrežja, hitrostjo prenosa podatkov, števila internetnih ponudnikov, pestrosti oblik dostopa do interneta, obstoja javno dostopnih terminalov, razvitost mobilne telefonije« (Trček 2003: 92). Tehnosfera se torej nanaša na vse tehnološke značilnosti, ki jih omogoča IKT.

Regulacija informacijske dostopnosti poteka s strani *politosfere*. Politosfera zato, ker to regulacijo izvajajo nosilci družbene moči. Trček trdi, da postaja delovanje v kibernetnem prostoru, s premikom v središče družbenega delovanja, »preveč družbeno pomembno s stališča nosilcev družbene moči, da bi bilo lahko še naprej tako neobvezujoče in svobodno regulirano« (Trček 2003: 92). Politosfera torej nadzoruje gibanje informacij na internetu, tako njihovo količino kot tudi njihovo kakovost, poleg tega pa tudi nadzoruje akterje v kibernetnem prostoru.

Sociosfera se nanaša na lastnosti akterjev, ki delujejo v družbi ter v kibernetnem prostoru. Za delovanje morajo biti posamezniki kompetentni – to kompetentnost se v sklopu IKT ponavadi označuje kot problem informacijske sposobnosti ali informacijske pismenosti. Trček (2003: 93) pravi, da je ta »na individualni ravni ekvivalent družbeno-sistemske, informacijsko-telekomunikacijske infrastrukturne razvitosti«, zato sociosfero, enako kot tehnosfero, pojmuje kot infrastrukturo. Sociosfera je tako problem »infrastrukture« posameznega akterja – sposobnost udejstvovanja oziroma informacijskega dostopanja.

S pojmom *infosfera*, se Trček (2003: 93) obrača na »nadgradnjo izhodiščne kompetentnosti akterjev, ki so sposobni razumeti obilje podatkov v kibernetnem prostoru in jih prevajati v, za svoje delovanje, uporabne informacije ter jih s svojimi zalogami vedenja in lastno kreativnostjo, uporabljati pri svojem vsakdanjem delovanju«. Infosfera pomeni sposobnost kritičnega ovrednotenja informacij, ki jih posameznik najde na internetu, ter jih s svojo interpretacijo in razumevanjem uporabi v vsakdanjem življenju.

Slika 5.1.: Model štirih sfer

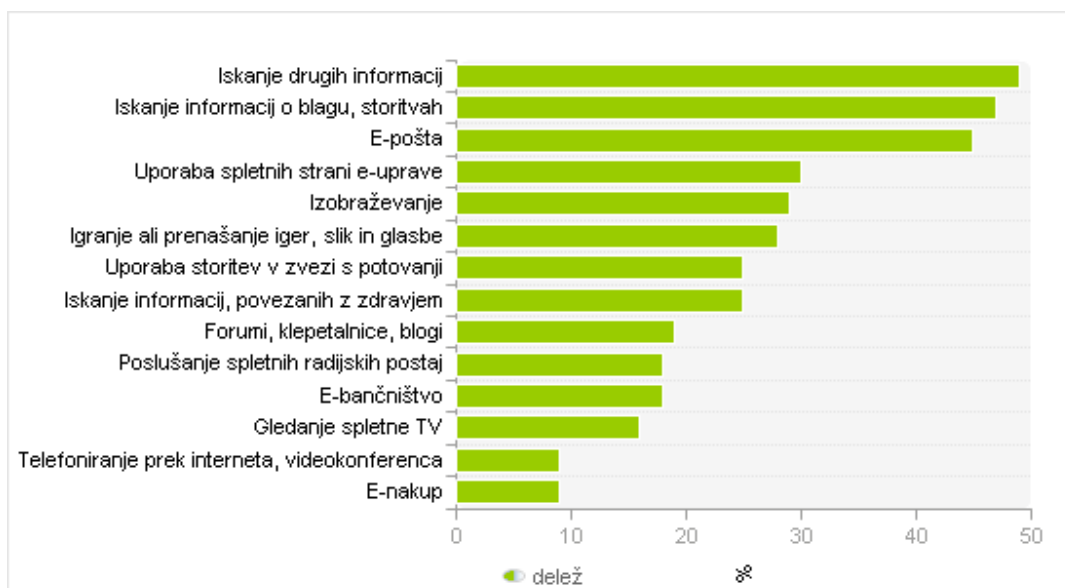
Vir: Trček 2003: 91

5.1.2. Informacijska dostopnost kot možnost političnega udejstvovanja

Če se ozremo v preteklost, nam dosednji mediji niso nudili prav lahkega dostopa do informacij, ki smo jih želeli dobiti. Dostop je onemogočalo že samo dejstvo, da je bil takrat edini način za pridobitev informacij, da smo v roke prijeli daljinski upravljalca, prižgali radio ali pa stopili v trafiko po časopis. Vendar pa je bila količina informacij v vseh teh medijih omejena in v bistvu določena. Na tej točki pridemo do t.i. *agenda setting-a*, ki tako ne poteka le znotraj odločevalskega procesa v vladnih telesih, temveč se preko medijev širi tudi na širšo javnost. Javnost sama tedaj namreč nima neomejenega dostopa do katerih koli informacij, temveč ji je, preko tedaj obstoječih medijev, vsiljeno določeno mišljenje in znanje o zadevah. Vendar pa so nove informacijske tehnologije ta »problem« razrešile – z vpeljavo interneta nam je namreč na voljo milijone različnih strani in informacij, ki jih sami izbiramo in jim verjamemo po svoji presoji, hkrati pa s temi informacijami lahko tudi nekaj storimo. Licklider in Taylor (v Oblak 2003b: 80) pravita, da »vstopamo v tehnološko dobo, ko bomo sposobni povezovanja z živimi informacijami – ne zgolj na pasiven način, ki smo ga vajeni pri uporabi knjig in knjižnic, temveč kot aktivni akterji v neskončnem procesu – ko bomo v interakciji informacijam nekaj tudi dodali in ne zgolj sprejemali, kar nam bo ponujeno«. Informacija torej postane nekaj pomembnega, v bistvu sredstvo oziroma orodje v naših rokah, s katerim nismo le nekaj novega izvedeli, ampak s tem

orodjem lahko tudi operiramo in vplivamo. Zato je v procesih političnega sodelovanja oziroma participacije velik poudarek na informiranju ter na znanju, ki ga posedujejo posamezniki. Prav tako pa je informacija tista stvar, po kateri preko novih IKT najpogosteje stremimo in jo iščemo.

Graf 5.1.: Nameni uporabe interneta

Vir: SURS 2007

Internet je prva tehnologija, ki omogoča različne ravni komuniciranja, na primer glede na: 1) tip komunikacijskega razmerja (medosebno, skupinsko ali množično komuniciranje); 2) smer komuniciranja (enosmerna ali dvosmerna); 3) vrsta vsebine (besedila, grafično, slikovno, video gradivo); 4) naravo komunikacijskega razmerja (zasebna ali javna) (Oblak 2003b: 115). Zdi se, da je ravno dvosmernost komuniciranja najpomembnejši aspekt celotne IKT in namena participiranja, saj daje možnost dvosmernega pretoka informacij in mnenj preko različnih orodij. Vseeno pa prvotna naloga interneta ostaja v podajanju informacij. Oblakova pravi, da je »internet prvenstveno uporabljen kot enosmerni medij, namenjen občinstvom, ki si želijo novih informacij« (2003b: 91) ter, da je »komunikacijska tehnologija največkrat uporabljena kot mehanizem za dostop do informacij, v veliko manjši meri pa kot element za sprožanje razprav o političnih zadevah« (2003b: 83).

Vseeno pa Davis in Owenova (v Oblak 2003b: 75–76) poudarjata, da internet nudi tudi določene politične funkcije, med katerimi so: 1) dostop do novic in političnih informacij, ki doslej niso bile dostopne tako preprosto; 2) povezovanje med javnimi uradniki in državljani prek različnih spletnih strani; 3) vzpostavljanje forumov za politično razpravljanje; 4) zbiranje stališč in ocenjevanje javnega razpoloženja, kar omogoča takojšnji odziv na dogodke oziroma stališča.

5.2. (Politična) participacija

[**participacija** -e ž (a) knjiž. *udeležba, sodelovanje*] (SSKJ 1994: 821)

Glavna procesa, ki zagotavljata sodelovanje in povezovanje med posameznikom in državo, sta komuniciranje in participacija (Oblak 2003b: 5). Komuniciranje in participacija pa naj bi ravno najbolj pogosto potekala prav preko IKT.

Kot pravi Brezovšek (v Oblak 2003b: 5) lahko o participaciji govorimo: 1) ko vključuje posameznike; 2) ko predstavlja prostovoljni proces; 3) se nanaša na določeno dejavnost, ki je; 4) usmerjena k vplivanju na vlado oziroma širše, na oblast. Verba in Nie (v Fink-Hafner in Kropivnik 2005) pravita, da »med politično participacijo spadajo tiste aktivnosti zasebnih državljanov, ki so usmerjene v vplivanje na izbor vladnega osebja (government) in/ali akcij, ki se jih loteva vlada.« Weiner (prav tam) na primer pa participacijo definira kot »kontinuum, ki zajema vsako prostovoljno delovanje (action), uspešno ali neuspešno, organizirano ali neorganizirano, epizodično ali kontinuirano, z uporabo legitimnih ali nelegitimnih metod, z namenom vplivati na izbiro javnih politik, upravljanje javnih zadev ali izbiro političnih voditeljev, na katerikoli ravni – lokalni ali državni (national)«. Rush (v Della Porta 2003: 64) politično participacijo opredeli kot »vključenost posameznika v politični sistem, na različnih ravneh dejavnosti, segajočih od popolnega nezanimanja do zasedanja politične funkcije«. Brezovšek (v Oblak 2003b: 75) opredeljuje naslednje najbolj pogoste oblike politične participacije: volitve na lokalni in državni ravni, referendumi in peticije, agitacija, sodelovanje pri političnih kampanjah, aktivno članstvo v političnih strankah ali drugih skupinah pritiska, sodelovanje na demonstracijah, stavkah in drugih

podobnih akcijah, (ne)podpore, različne civilne nepokorščine ter številne oblike akcij na lokalnih ravneh.

V sklopu novih IKT in digitalne demokracije govorimo tudi o politični e-participaciji, pri čemer se predpona 'e-' nanaša na elektronsko karakteristiko. V digitalni demokraciji obstaja mnogo orodij, s katerimi lahko državljani aktivno sodelujejo in komunicirajo s svojo vlado. Ta orodja so: 1) e-dostop; 2) e-posvetovanje; 3) e-anketa; 4) e-peticija; 5) e-forum; 6) e-konzultacija; 7) e-referendum; 8) e-glasovanje in 9) spletni dnevnik (Treichsel in drugi 2003). Vendar pa dostop ter tudi vsa omenjena orodja niso na voljo vsem državljanom – nove IKT, ter tudi sama digitalna demokracija, je torej lahko legitimna le, če je dosegljiva vsem ter, če ji sodelujoči zaupajo. Načela, ki zagotavljajo legitimnost (objavljena na Državnem Portalu RS) so sledeča: 1) vključitev vseh; 2) odprtost; 3) elektronska oskrba z informacijami; 4) varnost in zasebnost, torej varno okolje; 5) dovezetnost, torej poslušati ljudi in odgovarjati; 6) posvetovanje (e-uprava).

Tabela 5.1.: Politična participacija preko interneta

Ali ste s pomočjo interneta...?	Ne, nikoli	Da, enkrat	Da večkrat	Skupaj
obiskali spletno stran kakšne slovenske politične institucije	76,1%	8,2%	15,7	293
poiskali kakšen uraden dokument (zakon, politični program)	53,6%	16,7%	29,7%	293
sodelovali v mnenjski anketi o političnih zadevah	84,6%	6,8%	8,6%	292
pisali elektronsko pošto medijem	89,3%	5,5%	5,2%	291
pisali elektronsko pošto politiku ali politični instituciji	98,6%	0,3%	1,0%	293
podpisali peticijo ali pismo podpore	91,5%	5,5%	3,1%	293
sodelovali v razpravi o politični zadevi	96,6%	2,0%	1,4%	293

Vir: RIS 2005

Če torej ne moremo zagotoviti teh načel, težko govorimo o legitimnem mediju, dostopnem za vse in kadarkoli. Ravno na tem mestu pa se pojavlja problem – že prvo načelo je onemogočeno in neizpolnjeno, ravno zaradi pojava digitalnega razkoraka. Prav tako pa vsa načela ne pomenijo nič, če posamezniki niso izobraženi, v smislu zmožnosti uporabe novih IKT – potrebna je torej tudi pismenost posameznikov. IKT in posledično internet, postane

legitimen medij, če je dostop do njega omogočen vsem, potrebna je torej enakost v družbi in enake izhodiščne pozicije vseh posameznikov.

5.3. Egalitarizem

[**egalitarizem** -zma m (i) soc. nazor, da so ljudje enaki, enakopravni] (SSKJ 1994: 189)

Egalitarna družba predpostavlja popolno enakost njenih članov, navkljub dejstvu, da se nekateri člani trudijo izboljšati svoj položaj, ali pa so za zasedanje določenega položaja bolj primerni. Popolni egalitarizem v družbi je zato utopičen ter tudi nepravilen. Ko se govori o enakosti možnosti, se ponavadi govori o meritokraciji, t.j. nazor, da vsi posamezniki začno enaki oziroma kot piše Saunders (v Haralambos in Holborn 2001: 38): »enakost možnosti pomeni, da imajo ljudje enako možnost, da postanejo neenaki«. Saunders tudi pojasnjuje: »če je meritokracija kot tekma, v kateri so na startu vsi na isti črti, bi bila do skrajnosti razvita egalitarna družba kot popolnoma izkrivljena tekma, kjer pritečejo na cilj vsi hkrati, ne glede na to, kako močno in hitro so skušali teči« (v Haralambos in Holborn 2001: 38). O egalitarizmu zato v tem poglavju govorim le v njegovi temeljni, slovarski opredelitvi: »nazoru, da so ljudje enaki, enakopravni«.⁸

O'Hara in Stevens (2006: 98) o egalitarizmu govorita kot o načinu, »kako odstraniti vrzel med posamezniki (ali skupinami posameznikov) znotraj neke določene dimenzije«. Razlagata, da sicer egalitaristi ne zahtevajo vedno enakosti do te mere, da nič drugega ni važno, ampak da lahko egalitarizem vseeno proizvaja kontraverzne posledice. Če bi na primer sledili konceptom strogega egalitarizma, bi morali dostop do IKT spustiti na najnižji nivo – »tisti, ki so na boljši poziciji, bodo imeli dostop zreduciran na stopnjo tistih, ki jim gre slabše« (O'Hara in Stevens 2006: 104). Ideal enakosti, je zato ideal razmerja, saj se nasprotuje razliki med posamezniki, ne pa stopnji, na kateri so določeni posamezniki. Raje kot o egalitarizmu, zato O'Hara in Stevens (2006) govorita o enakosti možnosti, ki naj jo opredeli univerzalen dostop do IKT – izenačiti bi bilo potrebno možnost pridobivanja dostopa do IKT, pa tudi možnost izobraževanja za IKT preko različnih institucij. Drugačen

⁸ V tem pogledu naj se egalitarizem za ta kontekst razume kot enakost med ljudmi glede na zmožnost uporabe IKT in dostopanja do interneta.

pogled na univerzalnost dostopa do IKT prikazuje koncept zadostnosti, ki ga predstavita O'Hara in Stevens (2006: 106). Zadostnost pomeni zagotavljanje, da vsak posameznik presega določeno minimalno stopnjo dostopa. Poglavitnega pomena je torej, da so vsi posamezniki na pravi strani praga dostopnosti.

5.4. Demokratičnost neegalitarnosti

[**demokratičnost** -i ž (a) *lastnost, značilnost demokratičnega*] (SSKJ 1994: 127)

Aspekt tehnološkega razvoja, ki je nadvse zanimiv za politologe in raziskovalce na področju komuniciranja med vlado in državljani je koncept t.i. digitalne (elektronske) demokracije. IKT ima pri digitalni demokraciji pomembno oziroma bolj natančno povedano kar odločilno vlogo, saj je njena temeljna komponenta. Stevens in O'Hara (2006: 102) trdita, da so tisti, ki imajo dostop do IKT prednostno uvrščeni tako v socio-ekonomskem kot tudi političnem smislu. Tako kot je bilo v antični Grčiji ter njihovem grškem polislu prednost biti državljan (nasproti sužnjem, ženskam in nižjim razredom), je dandanes torej prednost imeti možnost in biti sposoben uporabe IKT.

Pomembnost digitalne demokracije in IKT številni avtorji izpostavljajo ravno zaradi njihovih participativnih potencialov. IKT je »učinkovita, hitra, dostopna, prostorsko in časovno neomejena vez, ki vsakomur v slehernem trenutku ponuja in omogoča neposreden stik z javno avtoriteto« (Oblak, 2003b: 54). Za digitalno demokracijo se zato (kot omenjeno že v poglavju *Digitalna demokracija*) najpogosteje poudarja, da je oblika neposredne demokracije. »Državljan ne bodo samo izbirali, kdo jim bo vladal, ampak bodo imeli čedalje več možnosti neposrednega sodelovanja pri oblikovanju zakonov in politik, na podlagi katerih bodo vodeni. Z uporabo čedalje bolj sofisticiranih mrež si bodo člani javnosti priborili svoj lasten stol pri omizju politične moči« (Grossman v Oblak 2003a: 55). Vendar pa je na tem mestu pomembno poudariti, da neposredna demokracija kot taka, predpostavlja aktivnega in participativnega državljana. Le tak namreč lahko polno izkoristi potencialne IKT v smislu političnega udejstvovanja.

Grossman (v Oblak 2003a: 56) zato govori o konceptu idealnega državljanu, torej o državljanu, ki »pogosto spremlja politične zadeve, ki se s politiko redno seznanja, ki ga politične zadeve močno zadevajo in je zato o njih tudi pripravljen izražati svoje mnenje«. Vendar pa v primeru, ko državljanji niso aktivni oziroma so nesposobni ali nezainteresirani za pereča družbena vprašanja, lahko začnemo govoriti o oblikovanju skupin posameznikov – elit, ki namesto neaktivnih državljanov prevzemajo pobudo in prevzamejo moč odločanja. Neposredna demokracija na tem mestu izgubi moč. Seveda pa državljska neaktivnost ni edini razlog za neparticipacijo. Državljanji morajo biti sposobni, dana pa jim mora biti tudi priložnost oziroma možnost sodelovanja v javnih zadevah. Če bi v skrajni digitalni demokraciji večina odločitev in participacije potekala preko IKT, dostop do le-teh pa ne bi bil omogočen vsem, bi nekateri državljanji gladko odpadli.

Ker torej demokracija, kot »oblast iz ljudstva, oblast ljudstva in oblast za ljudstvo«, ki »izvira iz ljudstva, pripada ljudstvu in jo je treba uporabljati za ljudstvo« (Della Porta 2003: 34), predpostavlja državljanje, ki bodo želeli sooblikovati politike in družbeno življenje, lahko neegalitarnost teh državljanov takšne ideale izniči. Če namreč posameznim državljanom ni omogočena enaka stopnja participacije ali pa je nekaterim možnost participacije celo nenamerno odvzeta, potem težko govorimo o demokraciji. Participacija je namreč tisto dejstvo, ki dela demokracijo.

5.5. Elitizem

[**elitizem** -zma m (i) soc. nazor, da pripadajo prednostni položaji v družbi, na kakem področju človekovega delovanja eliti] (SSKJ 1994: 197)

Glavna utemeljitelja oziroma kar klasika teorije o elitah sta V. Pareto in G. Mosca. Burnham (v Atanasovski 1997: 30) ju skupaj z Michelsom opredeljuje kot makiaveliste, saj sledijo Machiavelliu v politični misli, predvsem v ideji političnega binoma – da obstajajo aktivne manjšine in pasivne večine ali vladajoči in vladani. G. Mosca trdi, da v družbi obstajata dva razreda: vlada, ki je maloštevilna, ter množice, ki ne vladajo, temveč delujejo po direktivah vladajočega razreda. Elita naj bi se tako od množic razlikovala po intelektualni, moralni in materialni superiornosti – te tri vrednote naj bi izhajale iz socialnega porekla elit. Pareto pa je znan po svoji teoriji levov in lisic, po kateri naj bi ena

skupina posedovala moč, druga pa zvitost. Zaradi neravnotežja naj bi tako prihajalo do konstantne menjave teh dveh skupin, ki tako omogočata stabilnost družbe. Pareto trdi, da morajo biti člani elite »pozorni na družbene spremembe, kajti v nasprotnem primeru lahko tvegajo, da jih bo zamenjala druga skupina, ki poseduje ali si prilasti to iskano lastnost« (v Atanasovski 1997: 34). Mosca pa to trditev nadgradi s tezo o konzervativni tendenci (it. *forza di inerzia*), t.j. naravna tendenca elite, da bi se obdržala na oblasti. Atanasovski (1997: 31) piše, da so elite »manjšinske skupine, ki posedujejo efektivno oblast v političnih in družbenih organizacijah«. Vprašanje, ki pa se postavlja, je, kako te elite pridejo na »oblast«. Mosca razvije 4 kriterije, po katerih posamezniki lahko pridejo v elito: 1) osebne značilnosti; 2) družina; 3) izobrazba in 4) zunanji faktorji (Atanasovski 1997: 36).

Če bi torej povezali vlogo aktivnega državljana in nastanek elite, si lahko že s Paretovo teorijo pojasnimo, da o oblikovanju elit govorimo, kadar državljani niso zainteresirani za javne zadeve, ko obstaja vzročna povezava med dejavnostjo participacije (oziroma biti aktiven državljan) ter oblikovanjem elit. Vendar pa se na tem mestu postavlja vprašanje možnosti oziroma priložnosti participacije. Ali lahko o oblikovanju elit govorimo le v primeru, ko so nekateri državljani neaktivni, ali lahko rečemo, da se elite oblikujejo tudi, kadar nekateri državljani niso zmožni participacije ali pa nimajo priložnosti? Potrebno je poudariti, da je participacija stvar oziroma odločitev posameznika. Predvidevamo, da je večina državljanov aktivnih – ob tem predvidevanju lahko ocenjujemo pomembnost dostopa do interneta oziroma do medija, ter šele ob takšnem predvidevanju lahko govorimo o velikosti vpliva digitalnega razkoraka. Če izhajam iz teze, da je za participacijo potrebna informiranost oziroma kar dostop do podatkov oziroma medija, ki te podatke posreduje, ter da bo, z namenom participacije, večina posameznikov (predvsem aktivnih državljanov) stremela po teh informacijah zaradi posledično lažje participacije, lahko vidim, kakšen vpliv ima torej (ne)dostop do podatkov oziroma informacij.

5.6. Oblikovanje participative elite

Ker je digitalna demokracija hibrid oziroma skupek neposrednega in predstavniškega modela demokracije, lahko rečemo, da je definitivno oblika participativne demokracije.

Glede na to, da slednja za svoj obstoj oziroma delovanje predpostavlja aktivnega oziroma po Grossmanu (v Oblak 2003a: 56) idealnega državljana, lahko o digitalni demokraciji govorimo kot o nekem idealnem modelu. Toda to seveda ni res. Predpostavljati, da so vsi državljani aktivni in se zanimajo za javne zadeve, je tako nesmiselno kot tudi neresnično. Vendar pa se v tem slučaju podre koncept prave participativne demokracije, ki predvideva prav tega aktivnega državljana. Kot že omenjeno pa ob takšni državljanski pasivnosti lahko govorimo o nastanku elit – aktivnega pola, ki bo upravljal družbo (Atanasovski 1997: 34).

Vprašanje, ki pa se zopet odpira, je, ali o nastanku elit lahko govorimo le v primerih nezadostne aktivnosti s strani množic, ali pa nastanek elit pogojuje tudi nezmožnost množic za sodelovanje v javnih zadevah. Na tem mestu vključujem teorijo o digitalnem razkoraku, saj le-ta onemogoča sodelovanje oziroma participacijo delom družbe, zaradi takšnega ali drugačnega razloga, posledično predvsem zaradi vpeljave nove tehnologije, ter teorijo o informacijski pismenosti, ki posamezniku nudi potrebna znanja. Zaradi novih IKT nastajajo razlike med ljudmi, ki lahko v končni fazi pripeljejo do takšnega razmaka med posamezniki ali skupinami, da lahko pričnemo govoriti o sodelujočih oziroma aktivnih skupinah ali elitah, ter o pasivni množici, ki ne more participirati zaradi nepoznavanja tehnologije, svojega ekonomskega statusa in posledično onemogočenega nakupa na primer računalnika, ali pa slabše izobrazbe – kot je omenjeno že v poglavju *Digitalni razkorak*, je uporaba interneta in IKT pogojena s temi vidiki. Oblak pravi, da je uporaba interneta »spodbujena z višjo izobrazbo in višjim dohodkom, znižuje pa se starostjo in deloma tudi z neurbanostjo« (Oblak 2003b: 96). Tako trdi tudi, da je »dostop do računalniških omrežij še vedno prej privilegij nekaterih kot pravica vseh« (Oblak 2003b: 95), saj je pri rabi IKT prisotna »ločitvena črta, ki družbo ostro deli na dva pola – na eni strani so tisti, ki so v sodobne komunikacijske tokove vključeni, na drugi pa oni, ki vanje nimajo vstopa« (Oblak 2003b: 96).

Zdi se torej, da se oblikuje neka participativna elita, ki je sestavljena iz posameznikov, ki so zmožni in sposobni uporabljati nove informacijsko-komunikacijske tehnologije. Ostali so iz tovrstne »igre participiranja« izločeni. Busino (v Atanasovski 1997: 32) pravi, da »elitistična doktrina daje v resnici natančen in resničen opis družbenega sistema«. Podobno pa Burnham razlaga, da je pri Paretu »značaj ene družbe, predvsem značaj njene elite,

družbene realizacije so delo njenih elit, zgodovina družbe je skratka zgodovina njene elite, napovedi prihodnosti pa so zaznamovane z izkušnjami in pričevanji, ki izhajajo iz študija strukture družbene elite« (v Atanasovski 1997: 32).

Vendar pa je težko govoriti o dejanski eliti. Po definicijah mnogih avtorjev (Pareto, Mosca, Atanasovski, Mills), je elita tipična maloštevilna skupina ljudi, ki jih družijo določena skupna značilnost. Mills (1965) govori o »elitu oblasti« kot o nekem konglomeratu vojaške, politične in ekonomske elite. Bottomore (1964: 1) pravi, da je elita superiorna socialna skupina kot vojska ali aristokrati. V primeru participativne demokracije in vprašanja možnosti participacije kot glavnega razloga za nastanek elit, težko govorimo o manjšinski eliti. Podatki raziskav kažejo, da v Sloveniji več kot polovica ljudi uporablja internet. Če se torej naslonimo na številčno definicijo, kaj naj bi elita bila, potem to, kar povzročata digitalna demokracija in digitalni razkorak, ni manjšinska elita, temveč že kar večina. Prav tako pa o eliti tudi ne bi govorila kot o družbeni skupini, ki poseduje moč – ne opiram se torej v polni meri na opredelitev elit kot vojaških, političnih ali ekonomskih skupin, ki posedujejo vso moč – ampak na elite kot posebne družbene skupine, ki imajo v rokah moč vplivanja in posrednega odločanja. Pa vseeno težko govorimo o dejanski moči, bolj primerna bi bila razlaga, da imajo večjo možnost vplivanja in posrednega odločanja.

6. Korak preko neegalitarnosti

V posameznih državah poteka mnogo strategij oziroma projektov, ki se soočajo s problemom informacijske/digitalne pismenosti in (posledičnega) digitalnega razkoraka. Eden od načinov kako premagovati digitalni razkorak, je vpeljava razvoja telecentrov, ki ponujajo javni dostop do računalnikov, interneta in drugih komunikacijskih tehnologij. Rogers in Shukla (2001: 3) poudarjata javni, v nasprotju s privatnim, dostop do interneta. To posameznikom olajša dostop, saj ni potrebno, da ima vsak posameznik ali gospodinjstvo računalnik ali telekomunikacijsko opremo. Telecenter tako lahko predstavlja že »majhna soba opremljena z enim ali več računalniki in stacionarnim ali brezžičnim telefonom« (Rogers in Shukla 2001: 4).

V Sloveniji se eden takih projektov imenuje E-točke in uporabnikom in neuporabnikom interneta ter IKT približuje in omogoča dostop ter izobraževanje.

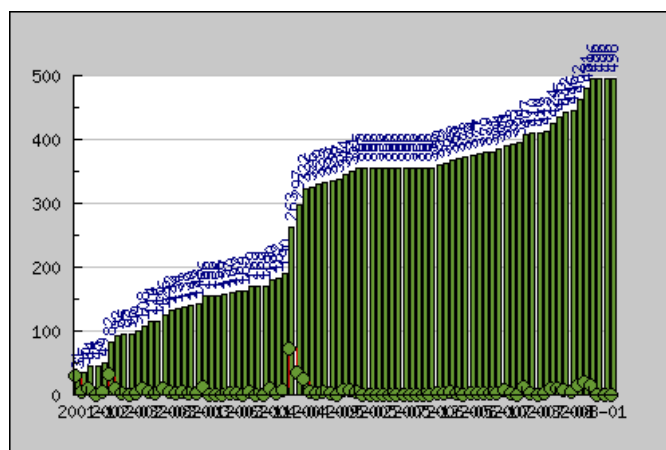
6.1. Predstavitev spletišča e-točke

Spletišče E-točke predstavlja prijavljene točke, je torej zbirka podatkov, javnega dostopa do svetovnega spleta v Sloveniji. T.i. javno dostopne točke (v nadaljevanju JDT) so objavljene na spletišču <http://e-tocke.gov.si/index.php?id=1>, ki ga upravlja Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo (MVZT). JDT so omogočene predvsem in večinoma v javnih, državnih ustanovah, kot so šole in knjižnice, kjer uporabnikom poleg dostopa do interneta nudijo tudi razširjeno ponudbo storitev (tiskanje dokumentov, izobraževanja, delo s odprto-kodno programsko opremo in rešitvami, itd.). JDT vključujejo tudi t.i. spletne kavarne, ki posameznikom po večini omogočajo le dostop do interneta, ter to ponavadi pogojujejo z nakupom nečesa iz ponudbe. Problem JDT se torej izraža predvsem v dejstvu, da je potrebno včasih za uporabo IKT in interneta na nek način plačati, torej gre za problem plačljivega, ponavadi tudi časovno omejenega dostopa. V spletnih kavarnah je to lahko nakup pijače, v nekaterih knjižnicah pa je potrebno članstvo ali pa plačevanje mesečne ali letne naročnine ipd.

Na spletišču so orisane sledeče oblike JDT, kot jih poznamo v Sloveniji (MVZT 2008): namen projekta *e-šole*, kot izpostavijo na spletni strani E-točke je zagotavljanje enakopravnega dostopa do informacijsko komunikacijske tehnologije (IKT) in njenih storitev kar najširši javnosti ter posledično zmanjševanje digitalne ločnice v Sloveniji. E-šole predstavljajo kakovostno opremljena računalniška mesta v šolah. Prost dostop je tako v popoldanskem času omogočen vsem potencialnim uporabnikom, v dopoldanskem času pa je uporaba v rokah pedagogov in učencev, torej izvajanju vsebin v okviru pedagoškega procesa. E-šole tako v času svojega delovanja zaznamuje: (1) neposredno (ob strokovni pomoči pooblaščenih oseb – mentorja) spoznavanje dela z računalnikom; (2) dostop do svetovnega spleta; (3) uporaba elektronske pošte in drugih storitev, ki jih omogoča naj sodobnejša tehnologija; (4) vodena izobraževanja in delavnice ter (5) predstavitve s področja računalništva. Naloga in pomen *e-knjžnic* je predvsem izobraževanje različnih ciljnih skupin. Knjižnice dandanes, poleg klasičnega izposojevanja, predvsem nudijo oziroma zagotavljajo dostop do raznih podatkovnih zbirk ter tudi dostop do interneta. Poleg tega knjižnice omogočajo prosto uporabo računalnikov ter računalniških aplikacij, nekatere pa omogočajo tudi tiskanje in fotokopiranje. *Infoterminali* so prostostoječi terminali, ki omogočajo štiriindvajseturni dostop do interneta. Ta dostop je lahko plačljiv ali brezplačen. Na spletišču e-točje je zapisano, da je namen infoterminalov popestriti ponudbo elektronskih vsebin (te se nanašajo predvsem na dostop do različnih vsebin e-uprave) ter storitev in omogočiti dostop do njih vsem državljanom kjerkoli in kadarkoli. *Multimedijske centre* predstavljajo predvsem nevladne kulturne organizacije kot naprimer društva in ustanove. Poglavitni namen takšnih centrov je mreženje kulturno umetniškega dogajanja in ustvarjanja v svojem okolju, z zagotavljanjem brezplačnega javnega dostopa in uporabe IKT. Poudarek dajejo predvsem področju intermedijske umetnosti, kjer skušajo omogočiti kreativno delo z novimi tehnologijami. *Wlan* (wireless local area network) pomeni tehnologijo povezovanja s pomočjo brezžičnih omrežij. Za povezovanje v svetovni splet posameznik potrebuje prenosnik ali dlančnik z ustreznimi vmesniki (PCI, PCMCIA), ki omogočajo povezavo z LAN (local arean network) omrežjem v območju pokritosti signala. WLAN predstavlja dve pomembni prednosti: cenovna dostopnost in hitra uporabnost – tako omogoča uporabnikom hiter dostop do storitev in informacij neodvisno od lokacije, na kateri se uporabnik nahaja.

Do podatkov o posamezni JDT lahko uporabniki dostopajo preko iskalnika, kjer svojo e-točko izberejo glede na regijo, kraj ali tip e-točke. Iskalnik tako uporabniku ponudi seznam JDT glede na izbran kriterij. Spletišče pa ponuja tudi zemljevid Slovenije, ki je razdeljen na regije – znotraj posamezne regije je na voljo seznam mest ter točk v posameznih mestih.

Graf 6.1.: Število registracij vseh E-točk po mesecih od 2001 do 2008

Vir: MVZT 2008

Spletišče v bistvu predstavlja posamezne projekte, ki omogočajo prost dostop do IKT in interneta, ter s tem ciljajo na zmanjševanje digitalnega razkoraka.

6.2. Ukrepi za zmanjševanje digitalnega razkoraka

Dolničar (2008) opredeli devet ukrepov, ki naj bi prispevali k zmanjševanju digitalnega razkoraka ter posledičnih neenakosti:

1. razvoj splošne strukture in spodbujanje konkurence
2. spodbujanje difuzije IKT med gospodinjstva in posameznike
3. dostop do IKT iz šol in javnih ustanov
4. izobraževanje za uporabo IKT
5. difuzija med podjetji – podpora in izobraževanje za mala podjetja in pomoč v manj razvitih regijah
6. spodbujanje dostopa do interneta pri skupnostih prebivalcev v ruralnih in manj razvitih območjih

7. vladni projekti in ukrepi – elektronske vladne storitve in finančne olajšave pri nakupu računalnika
8. spodbujanje razvoja javno dostopnih točk
9. programi in iniciative za depriviligirane skupine

Ker naj bi ti ukrepi, med katerimi je tudi razvoj JDT, zmanjševali digitalni razkorak, lahko trdim, da je z njihovo opredelitvijo zadoščeno naslovu tega poglavja. Omenjeni ukrepi predstavljajo korak preko neegalitarnosti, način premagovanja digitalnega razkoraka, ki družbo deli na več segmentov, ki vključujejo posameznike s podobnimi lastnostmi. Oblikovanje tovrstnih grozdov predstavlja grožnjo temeljem politične participacije in temeljem demokracije, saj v takšnem primeru pri oblikovanju javnih politik sodelujejo le nekateri segmenti in mnenja le nekaterih državljanov, medtem ko interesi drugih ostanejo nereprezentirani in neizraženi. Premagovanje razlik je zato za demokracijo pomemben cilj.

7. Sklep

Z diplomsko nalogo sem želela nakazati, da poleg pozitivnih in izgrajevalnih učinkov IKT obstajajo tudi negativne posledice oziroma posledice, ki so ravno obratne od prvotnega namena.

V zadnjem času se pogosto izpostavlja participativne potenciale IKT, saj naj bi le-te odprle nove kanale za participacijo oziroma sodelovanje pri oblikovanju politik. Participativno naravo IKT avtorji razlagajo s številnimi teorijami o neki novi vrsti demokracije, elektronski demokraciji – od teledemokracije do kibernetске in digitalne demokracije ter koncepta elektronske demokratizacije – vsem teorijam je skupno priznanje IKT kot močnega dejavnika preoblikovanja ali nadgradnje obstoječega sistema. Tako na primer tehnološke novosti v kontekstu digitalne demokracije predstavljajo prehod v novo obliko demokracije, ki presega meje predstavniškega modela in se vrača k momentom neposredne demokracije, v kontekstu elektronske demokratizacije pa se novosti razume kot izboljšanje in večanje učinkovitosti obstoječe predstavniške demokracije. Za različnimi teoretičnimi pristopi k razumevanju elektronske demokracije se tako skriva množstvo konceptov demokracije.

Še nobena razprava se ni ustavila že pri teoretičnem premisleku. V praksi je zgodba ponavadi bolj »kruta« kot pri temeljnem razmišljanju in načrtovanju. Ko govorimo o politični participaciji preko novih IKT, ali kar politični e-participaciji, take ne bi smeli le teoretizirati, temveč je smiselno pogledati tudi v realnost. Topogledno tako ne smemo spregledati pojava digitalnega razkoraka. Le-ta namreč posameznim državljanom kot potencialnim uporabnikom IKT, onemogoča fizični dostop do tehnologije – interneta, tam objavljenih informacij ter tudi morebitno politično participacijo. Vendar pa digitalni razkorak v svoji osnovni opredelitvi, t.j. razliki med uporabniki in neuporabniki, ni več pglavitna determinanta, ki vpliva na razvoj e-participacije. Večji vpliv ima namreč neaktivnost posameznikov, ki jo lahko zakrivi nezanimanje za ali pa neznanje uporabe IKT.

Znanje in sposobnost uporabe ter razumevanja IKT dandanes opredelimo kot komunikacijsko kompetenco, ki v širšem razumevanju pomeni vse oblike pismenosti, ki naj bi jih posameznik obvladal, da bi lahko participiral preko IKT. Podobno definicijo predpostavi tudi koncept informacijske pismenosti, ki posameznikom v širšem smislu omogoča poznavanje tako tehničnega vidika uporabe IKT, kot tudi kritične refleksije in razumevanje pomena, narave, pa tudi vpliva informacij. E-participacija je torej posledica posameznikovih individualnih sposobnosti, aktivnosti in interesov. Na eni strani tako stojijo posamezniki, ki jih morda javne zadeve ne zanimajo, morda nimajo želje zagovarjati svojih interesov, morda pa le nimajo potrebnega znanja ali dane priložnosti. Na drugi strani pa stojijo nekateri državljani, ki imajo tako možnost kot tudi znanje, pa ne izkoriščajo potencialov IKT. Ob tovrstni pasivnosti se podre skoraj utopična (saj je prej izjema kot pravilo) koncepcija idealnega državljana, ki je zainteresiran za politično delovanje. Digitalni razkorak in pa komunikacijska nekompetenca, sta torej dejavnika, ki nekaterim državljanom in določenim družbenim skupinam ali segmentom družbe onemogočata, da bi preko novih IKT aktivno participirali pri odločanju o javnih zadevah. Tisti posamezniki, ki jim je tovrstno participiranje dostopno, pa so avtomatično postavljeni na pozicijo »močnejših«. Postanejo del »višje družbe« oziroma »višjih krogov« (Mills 1965:5) – oblikuje se participativna elita, ki stoji nasproti, bojda neaktivnim državljanom, ki pa morda le nimajo priložnosti ali znanja participirati.

Ob iskanju možnih vzrokov za neparticipacijo prek IKT torej lahko vidim, da obstaja vzročna povezava med zahtevano pismenostjo v sodobni družbi, digitalnim razkorakom, dostopnostjo do IKT in informacij ter e-participacijo. Informacije in informiran ter aktiven državljan, so namreč predpogoj za uspeh participativne demokracije, ki jo predpostavlja tudi model digitalne demokracije. O povezavi med dostopom do IKT in informacij ter e-participacijo pa je v bistvu nesmiselno govoriti – že predpostavka o aktivnem državljanu, ki mora biti informiran, namreč sama po sebi razlaga, da je dostop do podatkov pomemben aspekt in tudi povod politične participacije. Za nove tehnologije in digitalno demokracijo torej ne more biti samo po sebi umevno, da le olajšujeta dostop do pomembnih informacij in e-participacije, kot je promovirano. Digitalni razkorak kot posledica njune vpeljave ter informacijska pismenost kot predpogoj za njun uspeh, ju namreč tudi omejujeta in s tem omejevanjem ustvarjata razlike med državljani in segmentirata družbo.

Tako se v družbi začno izražati neenakosti med člani ali pa znotraj političnega sistema države med državljani. Ker posamezniki nimajo enakih priložnosti dostopanja do in uporabe IKT (pa naj bo zaradi katerega koli razloga), lahko govorimo o neegalitarnosti v sodobni družbi. Temelji demoratične e-participacije so v takšnem primeru podrti, saj je ta na voljo le delu družbe. Na takšen način oblikovana participativna elita torej nakazuje na neegalitarnost v družbi, pa tudi družba skozi dopuščanje neegalitarnosti nakazuje na napake v svojem obstoju in ravnanju. »Družba je prikaz elite in elita je prikaz družbe« (Busino in Burnham v Atanasovski 1997: 32).

8. Literatura

1. American library association (2006): *Introduction to information literacy*. Dostopno na <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlissues/acrlinfolit/infolitoverview/introtoinfolit/introinfolit.cfm> (13. avgust 2008).
2. Andretta, Susie (2005): *Information Literacy: A Practitioner's Guide*. Oxford: Chandos Publishing.
3. Atanasovski, Gligor (1997): Teorije o elitah. *Teorija in praksa* 34(1), 30-38.
4. Bajec, Anton, ur. (1994): *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS.
5. Bottomore, Tom (1964): *Elites and society*. London: Routledge.
6. Bulldogs (2008): *Definitions*. Dostopno na <http://bulldogs.tlu.edu/mdibble/doril/definitions.html> (26. junij 2008)
7. Chirot, Daniel (1994): *How societies change*. Thousand oaks: Pine forge press.
8. Clarke, Alan in Lisa Englebright (2003): *ICT: The new basic skill*. Leicester: National Institute of Adult Continuing Education.
9. Compaine, Benjamin M. (2001): *The digital divide: facing a crisis or creating a myth?* Cambridge: The MIT Press.
10. Črešnar Pergar, Nevenka (2000): Republika Slovenija v informacijski družbi. V Jaro Berce (ur.): *Informacijska družba kot izziv Sloveniji*, 14-16. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije.
11. Delakorda, Simon (2003): *Elektronska demokracija v praksi: primeri izbranih aplikacij*. Dostopno na http://backup.ris.org/sid/docs/e_demokracija_v_praksi.ppt#256,1, Univerza v Ljubljani Fakulteta za družbene vede Seminar pri predmetu Spremljanje informacijske družbe Elektronska demokracija v praksi: primeri izbranih aplikacij (21. avgust 2008).
12. Della Porta, Donatella (2003): *Temelji politične znanosti*. Ljubljana: Sophia.
13. Dolničar, Vesna (2008): *Digitalni razkorak*. Dostopno na <http://backup.ris.org/sid/docs/dd.pps#256,1>, Digitalni razkorak (27. avgust 2008).

-
14. Dolničar, Vesna (2005): Investigating digital divide benchmarks: rethinking the international comparisons. V Andrej Pinter (ur.): *Communication in the global world: international graduate student conference*, 23-33. Ljubljana: Slovensko komunikološko društvo.
 15. Dolničar, Vesna, Katja Vukčević, Luka Kronegger in Vasja Vehovar (2002): *Digitalni razkorak v Sloveniji*. Dostopno na <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr40DolnicarVukcevic.PDF> (1. julij 2008).
 16. d'Orville, Hans (2000): *Information and communications technologies (ICT) and developing countries – towards a knowledge-based economy*. Dostopno na [http://www.undp.org/eo/documents/ADR/standard-documentation/ict/info21-tokyo.ppt#256,1,Information and Communications Technologies \(ICT\) and Developing Countries - Towards a Knowledge-based Economy](http://www.undp.org/eo/documents/ADR/standard-documentation/ict/info21-tokyo.ppt#256,1,Information and Communications Technologies (ICT) and Developing Countries - Towards a Knowledge-based Economy) (13. avgust.2008).
 17. E-uprava (2008): *Kaj je e-demokracija?* Dostopno na <http://e-uprava.gov.si/e-uprava/edemokracijaStran.euprava?pageid=508> (19. avgust 2008).
 18. Fink-Hafner, Danica in Samo Kropivnik (2005): *Politična participacija*. Prosojnice s predavanj. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
 19. Federal Networking Council (1995): *FNC resolution: definition of »Internet«* (1995). Dostopno na http://www.nitrd.gov/fnc/Internet_res.html (13. avgust 2008).
 20. Gams, Matjaž (1998): *Informacijska družba 1998*. Ljubljana: Institut Jožef Štefan
 21. Gantar, Pavel (2004): Informacijska družba – izzivi in realnost za Slovenijo. *Teorija in praksa* 41(1-2), 212-219.
 22. Gričar, Jože (1996): Slovenija in informacijska družba. V Jože Strgar (ur.): *Slovenija v novi Evropi*, 185-196. Celje: Mohorjeva družba.
 23. Hacker, Kenneth L. in Jan van Dijk (2000): *Digital democracy: issues of theory and practice*. London: Sage.
 24. Haralambos, Michael in Martin Holborn (2001): *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS
 25. Haywood, Trevor (1997): *Info-bogataši – info-reveži*. Maribor: Institut informacijskih znanosti.
 26. Hu, Chengren (1996): *Network literacy: new task for librarians on user education*. Dostopno na <http://www.ifla.org/IV/ifla62/62-huch.htm> (13. avgust 2008).
-

-
27. Internet world stats (2008): *World internet users*. Dostopno na <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (1. julij 2008).
 28. Kluver, Randy (2008): *Globalization, informatization and intercultural communication*. Dostopno na <http://acjournal.org/holdings/vol3/Iss3/spec1/kluver.htm> (21. avgust 2008).
 29. Kope, Maryann (2006): Understanding e-literacy. V Allan Martin in Dan Madigan (ur.): *Digital literacies for learning*, 68-79. London: Facet Publishing.
 30. Lax, Stephen, ur. (2001): *Access denied in the information age*. New York: Palgrave.
 31. Lukšič, Andrej A. (2003): Digitalna demokracija: teoretski premislek. *Teorija in praksa* 40(3), 487-499.
 32. Lyon, David (1988): *The information society: issues and illusions*. Cambridge: Polity press.
 33. Martin, Allan (2006): Literacies for the digital age: preview of Part 1. V Allan Martin in Dan Madigan (ur.): *Digital literacies for learning*, 3-25. London: Facet Publishing.
 34. May, Christopher (2002): *The information society: a sceptical view*. Cambridge: Polity press.
 35. Mills, C. Wright (1965): *Elita oblasti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije
 36. Ministrstvo za šolstvo in šport (2005): *Nacionalna strategija za razvoj pismenosti*. Dostopno na <http://pismenost.acs.si/datoteke/komisija/strategija.pdf> (13. avgust 2008).
 37. Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo (2008): *E-točke*. Dostopno na <http://e-tocke.gov.si/index.php?id=1> (18. avgust 2008).
 38. Mossberger, Karen, Caroline J. Tolbert in Mary Stansbury (2003): *Virtual inequality: beyond the digital divide*. Washington D.C.: Georgetown University Press
 39. Norris, Pippa (2001): *Digital divide?: civic engagement, information poverty, and the Internet worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
 40. Oblak, Tanja (2003a): *Ali kaj e-participirate?* Dostopno na <http://dk.fdv.uni-lj.si/eknjige//edemokracija.pdf> (20. avgust 2008).
 41. Oblak, Tanja (2003b): *Izzivi e-demokracije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
 42. O'Hara, Kieron in David Stevens (2006): *Inequality.com: Power, Poverty and the Digital Divide*. Oxford: Oneworld Publications.
 43. Pičman Štefančič, Polona (2008): *E-demokracija*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

-
44. Pomona College (1998): *The on-line visual literacy project*. Dostopno na <http://www.pomona.edu/Academics/courserelated/Classprojects/Visual-lit/intro/intro.html> (13. avgust 2008).
 45. RIS (2005): *Anketa o uporabi informacijsko-komunikacijske tehnologije*. Dostopno na <http://www.ris.org/uploads/editor/Razlogi%20za%20neuporabo.htm> (24. junij 2008).
 46. RIS (2007): *Uporaba interneta: telefonska anketa*. Dostopno na http://www.ris.org/uploads/editor/1210328301Uporaba%20interneta_2007.pdf (27. junij 2008).
 47. Rogers, Everett M. in Pratibha Shukla (2001): *The role of telecenters in development communication and the digital divide*. Dostopno na <http://ip.cals.cornell.edu/commdev/documents/jdc-rogers.doc> (18. avgust 2008).
 48. Shapiro, Jeremy J. in Shelley K. Hughes (1996): *Information literacy as a liberal art*. Dostopno na <http://net.educause.edu/apps/er/review/reviewarticles/31231.html> (13. avgust 2008).
 49. SURS (2007): *Uporaba interneta v gospodinjstvih v Sloveniji, 1. četrletje 2007*. Dostopno na http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=1185 (24. junij 2008).
 50. Trechsel, Alexander H., Raphael Kies, Fernando Mendez in Philippe C. Schmitter (2003): *Evaluation of the use of new technologies in order to facilitate democracy in Europe*. Dostopno na http://www.erepresentative.org/docs/6_Main_Report_eDemocracy-inEurope-2004.pdf (28. avgust 2008).
 51. Trček, Franc (2003): *Problem informacijske (ne)dostopnosti*. Ljubljana: FDV.
 52. UNESCO (2008): *Information literacy*. Dostopno na http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=27055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (13. avgust 2008).
 53. Vehovar, Vasja in Katja Vukčević (2001): *Digitalni razkorak – Slovenija 2001*. Dostopno na http://www.ris.org/publikacije/ff_digitalni_razkorak_2001_oktober2001.pdf (13. avgust 2008).
 54. Vehovar, Vasja (2002): *Digital divide: global and local principles*. V Marjan Hočevar in Franc Trček (ur.): *Glocal localities*. Salzburg: European Art- und Culture Publishing.
 55. Vilar, Polona in Alenka Kavčič-Čolić (2008): *Informacijska pismenost*. Dostopno na <http://64.233.183.104/search?q=cache:q6jAWuaf7-QJ:www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/izobrazevanje/Informacijska%2520pismenost.ppt+mre%C5%BEna+pismenost&hl=sl&ct=clnk&cd=1&gl=si> (13. avgust 2008).
-

56. Vintar, Mirko, ur. (2000): *Modra knjiga – Slovenija kot informacijska družba*. Dostopno na <http://www.drustvo-informatika.si/publikacije/modraknjiga.pdf> (13. avgust 2008).
57. Vreg, France (2004): *Politični marketing in demokracija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
58. Webb, Jo in Chris Powis (2004): *Teaching information skills: theory and practice*. London: Facet Publishing.
59. Webster, Frank (1995/2006): *Theories of the information society*. Oxon: Routledge.